

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ВЕРІТОВ ОЛЕКСАНДР ІГОРОВИЧ

УДК 378.046-021.68:796:334.722(043.5)

**ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ
ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ
З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Запоріжжя – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Запорізькому національному університеті, м. Запоріжжя.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор
СВАТЬЄВ Андрій Вячеславович,
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя,
завідувач кафедри фізичної культури та спорту.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
ХОМЕНКО Павло Віталійович,
Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка, м. Полтава,
декан факультету фізичного виховання;

доктор педагогічних наук, доцент
ВАСИЛЕНКО Марина Миколаївна,
Національний університет фізичного
виховання і спорту України (м. Київ),
професор кафедри здоров'я, фітнесу та
рекреації;

РИБАЛКО Петро Федорович,
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка, м. Суми,
доцент кафедри теорії
і методики фізичної культури.

Захист дисертації відбудеться «14» травня 2021 р. о 9⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 17.127.04 у Класичному приватному університеті за адресою: 69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70б, ауд. 222.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Класичного приватного університету за адресою: 69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70б, ауд. 114.

Автореферат розісланий «12» квітня 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. І. Облес

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Серед важливих процесів, що дають надію на швидке економічне та соціальне «одужання» Української держави, більшість сучасних аналітиків називають поступове становлення культури підприємництва, зростання в суспільстві поваги та довіри до людини, що на свій страх і ризик реалізує різні продуктивні ідеї з метою підвищення якості життя населення та особистого прибутку.

Свобода підприємницької діяльності, більш вільний рух капіталів, товарів та послуг на території України (ст. 6 Господарського кодексу України, 2003 р.) детермінували зростання ділової активності професіоналів різних галузей, зокрема суб'єктів спортивно-фізкультурного середовища, в якому розвиток підприємництва покликаний підвищити рівень здоров'я й соціального благополуччя громадян, популяризації в масовій суспільній свідомості ідеалів гармонійного та всебічного розвитку, високих морально-вольових та естетичних якостей, досконалих фізичних здібностей і краси тіла тощо.

Зазначені процеси переконують у необхідності суттєвої корекції цільових і процесуальних характеристик професійної освіти майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту (ФКіС) на користь формування так званих soft skills (м'яких/гнучких навичок): емоційний інтелект, ІТ-компетентність, готовність працювати в команді, лідерська життєва позиція, креативність, відповідальність, підприємницькі здібності тощо. Їх надзвичайно важливу роль висвітлено в більшості фундаментальних науково-педагогічних досліджень останніх десятиліть, в яких підготовка професійних спортсменів, учителів фізичної культури, тренерів-викладачів, менеджерів, інструкторів з видів спорту, інших спортивних педагогів тощо представлена як академічна освіта високого рівня складності, де зазначені фахівці готуються до ініціативного, творчого та відповідального виконання функцій здоров'язбереження, реабілітації, розвитку фізичних якостей населення, боротьби з гіподинамією тощо (О. Ажиппо, Н. Белікова, В. Бойчук, Ю. Бріскін, М. Василенко, Г. Грибан, П. Джуринський, М. Дутчак, Є. Захаріна, Р. Клопов, Ю. Лянной, В. Мазін, І. Наконечний, М. Носко, Є. Приступа, В. Приходько, П. Рибалко, А. Сват'єв, Л. Сущенко, О. Тимошенко, О. Томенко, П. Хоменко, А. Цьось та ін.). Концептуальні задуми згаданих та багатьох інших авторів цілком логічно актуалізовано в Стандарті вищої освіти за спеціальністю 017 «Фізична культура і спорт», у якому підприємницький «дух» професії задекларований як запит на людину, що здатна виконувати складні завдання в умовах невизначеності.

Нормативним та правовим базисом для такої стандартизації стали державні правові акти, що концептуально визначають місію галузі освіти й ФКіС у суспільстві та підприємницькі стратегії її розвитку в ринкових умовах: Конституція України (1996 р.); Закони України «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» (2013 р.); Господарський кодекс України (2003 р.); Стратегія сталого розвитку України до 2030 р. (2021 р.) тощо.

Зміст зазначених та багатьох інших документів посилює роль ліберальних і демократичних цінностей у діяльності закладів вищої освіти (ЗВО), реалізації

політики прозорості, доброчесності й академічної незалежності, розблокування творчої ініціативи та звільнення інших потужних ресурсів якості педагогічних процесів, на чому неодноразово наголошували державні діячі й реформатори сучасної вищої школи (В. Андрущенко, М. Винницький, Л. Гриневич, Л. Губерський, І. Зязюн, С. Калашнікова, С. Квіт, В. Кремень, В. Луговий, С. Ніколаєнко, П. Саух, Ж. Таланова, О. Шаров, О. Шинкарук та ін.).

Наукові та громадянські настанови згаданих і багатьох інших учених, що реалізуються нині у сфері вищої освіти, детермінували надзвичайно високу активність дослідників проблем підготовки майбутніх фахівців з ФКіС, зокрема в контексті розвитку або формування в них підприємницької (А. Молдован), етичної (Б. Без'язичний), комунікативної (О. Лахтадир) компетентностей, професійної надійності (А. Солтик), суб'єктності (В. Бицюк), культури професійної самореалізації (В. Мазін), готовності до впровадження технології спортивного менеджменту (Л. Безкоровайна), самовизначення після закінчення спортивної кар'єри (Т. Арабаджи), самоорганізації (О. Тесленков), особистісної активності (С. Собко), інноваційної (Д. Балашов), маркетингової (Т. Тищенко), анімаційної (А. Сидорук) діяльності, використання національних засобів фізичного виховання (О. Притула), організації спортивного дозвілля в аквацентрах (Т. Серман) тощо.

З різних боків та під різним кутом зору автори розглянули проблематику підготовки майбутніх фахівців з ФКіС, констатуючи суттєві успіхи в досягненні задекларованих цілей, утім їхні наукові й методичні інновації надто невпевнено дають результат у вигляді високої якості професійної діяльності випускників спортивно-фізкультурних вишів, особливо в контексті зайняття лідерських життєвих позицій, вияву економічно доцільної ініціативності, устремління відкриття та провадження власної справи в галузі.

Серед корисних у цьому аспекті наукових розвідок потрібно зазначити ті, що висвітлюють педагогічні способи формування необхідних комерційних, підприємницьких якостей у фахівців інших спеціалізацій, зокрема: майстрів сфери обслуговування (О. Замфереско, В. Маяковська, М. Ткаченко), учителів технологій (О. Земка, М. Ляшенко), фахівців сфери послуг і туризму (І. Зінькова), економістів банківської справи (Ю. Кліпа), магістрів з економіки і підприємництва (С. Погоріла), магістрантів з управління та адміністрування (М. Стрельников), дизайнерів (О. Федоров) тощо.

Аналіз результатів зазначених наукових досліджень, інші наведені аргументи підтверджують, що розробка теоретичних і методичних засад формування підприємницької культури майбутніх фахівців ФКіС є складним, але перспективним науковим завданням, вирішення якого покликано подолати низку суперечностей, зокрема, між:

– об'єктивною потребою нинішнього українського соціуму в підвищенні статусу та поваги до людини-підприємця й відсутністю сформованої культури підприємницької діяльності як цільової характеристики підготовки майбутніх фахівців галузі ФКіС;

– усвідомленням складності й ризикованості спортивно-фізкультурної діяльності в умовах ринкової економіки та усталеною, дещо зарегламентованою

системою форм, методів і засобів освіти студентів спеціальності 017 «Фізична культура і спорт», які позбавлені практики контрольованого перебування в стресогенних умовах, вияву лідерських якостей, набуття досвіду ініціативної та ризикованої поведінки;

– декларуванням вільного вибору індивідуальних освітніх траєкторій студентів спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» та відсутністю практики фасилітації їхніх амбітних фінансово-економічних цілей і супроводу перспективних бізнес-ідей з боку викладачів та роботодавців в освітньому середовищі ЗВО;

– дедалі вищими вимогами населення України до якості й переліку ринкових пропозицій у сфері ФКіС та недостатнім рівнем насиченості фахової освіти майбутніх бакалаврів комерційним і підприємницьким контентом, адекватними засобами й методами розвитку необхідних когнітивних, емоційних та поведінкових рис і якостей;

– між очевидною тенденцією до децентралізації фахової освіти, підвищенням академічної свободи ЗВО, можливостями впровадження індивідуалізованих освітніх програм та надто обережним залученням до педагогічного процесу ЗВО успішних підприємців галузі ФКіС, менеджерів спортивно-фізкультурних закладів, інших стейкхолдерів, що можуть покращити якість навчання студентів, сприяти набуттю досвіду успішних підприємницьких дій.

Усвідомлення необхідності виправити зазначені суперечності, застосовуючи нові освітні можливості вищої спортивно-фізкультурної освіти, спонукало до вибору теми дисертації: *«Теоретичні і методичні засади формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів з фізичної культури та спорту»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах науково-дослідної роботи кафедри фізичної культури та спорту Запорізького національного університету «Особливості професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичної культури та спорту у сучасних соціально-економічних умовах» (номер державної реєстрації 0116U004849), одним із виконавців якої є здобувач.

Тему дисертації затверджено науково-технічною радою Запорізького національного університету (протокол № 7 від 17.01.2019).

Мета і завдання дослідження. *Мета дослідження* полягає в обґрунтуванні теоретичних і методичних засад формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів з фізичної культури та спорту й експериментальній перевірці ефективності розробленого на їх основі освітнього процесу.

Для досягнення цієї мети поставлено такі *завдання*:

– здійснити постановку проблеми дослідження в загальному вигляді та висвітлити суспільно-історичні передумови виникнення й розвитку феномену підприємницької культури;

– проаналізувати світовий досвід становлення підприємницької культури та схарактеризувати особливості його розвитку в ЗВО України загалом і в спортивно-фізкультурній освіті зокрема;

– визначити особливості підприємницької активності фахівців з ФКіС та відібрати й структурувати на цій основі складники їхньої підприємницької культури;

– проаналізувати стан сформованості підприємницької культури випускників спортивно-фізкультурних ЗВО й розробити концептуальні основи її формування в майбутніх бакалаврів з ФКіС;

– визначити педагогічні умови, форми й методи організації навчання, програмні засади, склад і основні елементи методичного забезпечення процесу формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів з ФКіС;

– створити модель методичного супроводу засвоєння майбутніми бакалаврами з ФКіС змісту освітньо-професійної програми, в складі якої є компоненти, спрямовані на формування підприємницької культури;

– провести педагогічний експеримент та проаналізувати його результати.

Об'єкт дослідження – професійна освіта майбутніх бакалаврів зі спеціальності 017 «Фізична культура і спорт».

Предмет дослідження – теоретико-методичні засади формування підприємницької культури майбутніх фахівців з ФКіС в освітньому процесі ЗВО (на першому рівні вищої освіти).

Загальна гіпотеза дослідження: досягнення високого рівня підприємницької культури майбутніми бакалаврами з ФКіС можливе завдяки використанню в освітньому процесі ЗВО авторських теоретико-методичних пропозицій.

Загальну гіпотезу дослідження конкретизовано в часткових, відповідно до яких:

– у *проектно-цільовій* площині: розвиток підприємницької культури ґрунтуватиметься на розумінні її як інтегративної професійної якості, що створює підстави для досягнення особистих цілей при мінімізації фінансово-економічних, правових, психофізичних, інтелектуальних і психоемоційних помилок або їх деструктивних та невинних наслідків (втрата здоров'я, часу, оптимізму, сенсу життя тощо);

– у *процесуально-концептуальній* площині: класична академічна освіта буде розширена очною та дистанційною взаємодією студентів з успішними представниками професійних співтовариств, у ході якої відбуватиметься визначення потенційних траєкторій підприємницької діяльності студентів у сфері ФКіС, посилиться процес їхньої професійної самоідентифікації шляхом засвоєння нових ролей (педагога неформальної освіти, підприємця, блогера, маркетолога, менеджера тощо);

– у *результативній* площині відбуватиметься аналіз труднощів, з якими студенти стикалися у своїй квазіпрофесійній та навчально-професійній діяльності на засадах підприємництва з використанням авторського діагностичного інструменту, а також надання на основі результатів діагностики вихідних рекомендацій щодо подальшого розвитку підприємницької культури.

Провідна ідея дослідження. Задекларовані в Стандарті вищої освіти майбутніх бакалаврів зі спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» цілі навчання,

сформульовані як підготовка осіб, здатних вирішувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми, що характеризуються комплексністю та невизначеністю умов, цілком повноцінно корелюють з необхідністю формування в майбутніх ФКіС підприємницької культури як наскрізної інтегративної якості професіонала, що визначає в сучасних умовах успішність його професійної кар'єри, економічного благополуччя та суспільної цінності.

Концепція дослідження інтегрує чотири взаємопов'язані та взаємоузгоджені положення, що сприяють реалізації провідної ідеї:

1. Одним із завдань освітнього процесу в ЗВО спортивно-фізкультурного профілю має стати опосередковане та узагальнене відображення в когнітивних структурах майбутніх бакалаврів з ФКіС суттєвих характеристик підприємницької діяльності в галузі, а також відносин між її суб'єктами. Відмінними рисами такого відображення мають стати спрямованість фахівця на отримання власного прибутку через досягнення згоди між збутом та попитом спортивно-оздоровчого продукту за допомогою інновацій і власної професійної майстерності, а також на сприйняття комерційних ризиків як своєрідних викликів для інтелекту та волі.

2. Ключовим чинником формування підприємницької культури є сприйняття та засвоєння здобувачами освіти змісту, традицій і прикладів ефективної підприємницької діяльності в галузі ФКіС, що вимагає виконання працівниками ЗВО, представниками професійних співтовариств та іншими стейкхолдерами низки завдань:

- презентація культурних зразків економічно успішної підприємницької активності фахівців у галузі ФКіС з метою стимулювання бажання їх наслідувати;

- організація контрольованої практики імітаційної або квазіпрофесійної діяльності здобувачів освіти відповідно до таких зразків;

- набуття необхідних компетентностей та корекція якостей здобувачів освіти, що є змістовою основою підприємницької культури;

- визначення ступеня відповідності набутих компетентностей і результатів навчання імперативам підприємницької культури.

3. Структурно-логічна схема формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів з ФКіС має поєднувати три освітніх лінії:

- інноваційну, завданням якої є формування в здобувачів освіти уявлення про ідеальні фізкультурно-спортивні продукти, побудовані на креативній основі;

- маркетингову, спрямовану на формування в студентів здатності до визначення потреб цільових споживачів, а також уміння задовольняти ці потреби;

- управлінську, яка має сформулювати в студентів здатності до виконання усвідомлених автономних дій у межах управлінського циклу.

4. Контроль за формуванням підприємницької культури має відбуватися на всіх етапах освітнього процесу шляхом використання відповідних методик оцінювання знань, досвіду, а також особистісних, когнітивних, психоемоційних та інших новотворів здобувачів освіти.

Теоретико-методологічною основою дослідження є:

– поліпарадигмальний підхід (Н. Бойчук, В. Жигір, І. Колеснікова, Г. Корнетов, В. Крижко, Л. Ліхачова, П. Лушин, О. Старокожко та ін.), що забезпечує взаємозбагачення низки добре відпрацьованих і перевічених цілісних моделей, у яких гармонійно співіснують різні алгоритми, які претендують на статус парадигм: *системний* (В. Абрамов, П. Анохін, В. Арутюнов, В. Бахрушин, В. Беспалько, І. Блауберг, А. Дзундза, А. Жильна, Ф. Корольов, М. Неіл, Т. Поясок, В. Садовський, М. Ткаченко), *синергетичний* (К. Гальченко, В. Жигір, О. Князева, А. Ковальов, С. Курдюмов, І. Пригожин, І. Стенгерс, Г. Хакен), *інтердисциплінарний* (А. Деркач, А. Ісаєв), *особистісно-діяльнісний* (М. Артюхіна, О. Бондаревська, А. Вербицький, І. Котова, Г. Попова, Є. Шиянов), *аксіологічний* (О. Слободянюк, А. Хуторський), *культурологічний* (В. Аніщенко, М. Боровик, Н. Карпова, В. Марєєв, О. Падалка, А. Погодіна, О. Щіпанкіна) та *компетентнісний* (О. Акумова, А. Бакушина, Н. Бібік, Н. Коносова, В. Ландшеєр, М. Ляшенко, Н. Мойсеюк, В. Радкевич) підходи;

– ідеї Л. Болтанскі, Е. К'япелло, Л. Тевено про підприємництво як діяльність, спрямовану на досягнення згоди;

– положення культурології про культуру як втілений досвід людського співіснування, а також соціальний спадок, який індивід отримує від своєї групи (В. Аніщенко, О. Падалка та ін.);

– теорія соціальної установки Д. Узнадзе, а також положення М. Вебера, Ф. Найта, згідно з якими підприємці мають особливий менталітет, спрямований на отримання прибутку;

– положення теорії менеджменту про зміст управлінського циклу; маркетингову методологією *customer development*, відповідно до якої будь-який інноваційний продукт обов'язково повинен задовольняти ясно виражену потребу клієнта (С. Бланк);

– ідеї П. Бурдьє про сутність соціальної практики, соціального поля та стилю життя людини;

– положення культурно-історичної теорії розвитку психіки людини Л. Виготського про сутність інтеріоризації та екстеріоризації людиною змісту культури;

– положення соціально-когнітивної теорії А. Бандури про механізм підвищення самоефективності людини;

– теорія квазіпрофесійного навчання, за якою освітній процес має ґрунтуватися на створенні ситуацій, наближених до умов реальної праці (А. Вербицький);

– гуманістична педагогіка, згідно з положеннями якої формування особистісних якостей і моделей поведінки відбувається результативніше в середовищах, де створено умови для вільного самовираження та самоздійснення особи (І. Бех, А. Маслоу, Р. Мей, К. Роджерс та ін.).

Методи дослідження. На різних етапах наукового пошуку використано такі методи дослідження:

– *теоретичні*: аналіз наукових публікацій та інструктивно-нормативних джерел – для конкретизації проблеми, характеристики ступеня її розробленості,

а також окреслення ролі автора в її вирішенні; систематизація методичного досвіду – для з'ясування стану сформованості підприємницької культури, а також для визначення перспективних напрямів підвищення ефективності освітнього процесу; аналіз і узагальнення філософського, педагогічного, соціологічного, психологічного знання – для побудови теоретико-методологічного базису дослідження, уточнення його поняттєво-категоріального апарату; синтез положень наукових підходів, теорій, ідей – для формулювання авторської концепції, а також створення на її основі методичних пропозицій; моделювання освітнього процесу;

– *емпіричні*: діагностичні (анкетування, бесіда, використання соціологічних опитувальників, тестування знань, експертне оцінювання) й обсерваційні (включене та опосередковане спостереження) – для виявлення чинників, які впливають на формування підприємницької культури; пілотні дослідження на репрезентативних вибірках – для перевірки дієвості авторського опитувальника; педагогічний експеримент – для перевірки ефективності освітнього процесу, спрямованого на формування підприємницької культури;

– *математичної статистики*: кросстабуляція даних, ранжування – для обробки результатів опитувань, а також експертного оцінювання; застосування критерію Манна-Уїтні – для встановлення розбіжності між двома незалежними вибірками в процесі опрацювання результатів педагогічного експерименту.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

уперше:

– обґрунтовано педагогічні умови формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів з ФКіС: нарощення індивідуальних ІТ-звичок і ІТ-присутності в освітньому, спортивно-фізкультурному, підприємницькому та соціальному середовищах; стимулювання розвитку підприємницького мислення, мотивації досягнення успіху та толерантності до ризиків засобами інтерактивних педагогічних технологій; формування ціннісних установок на задоволення потреб інших людей у логіці усвідомленого контролю за альтруїстичними та комерційними мотивами; культивування практики прийняття рішень на основі інноваційних управлінських технологій (тайм-менеджмент, SMART тощо) засобами проблемного навчання; вивчення й засвоєння досвіду професійно успішних підприємців у сфері ФКіС та включення здобувачів освіти в соціальні (волонтерські) практики підприємництва; насичення науково-дослідної роботи студентів підприємницьким змістом; реалізація взаємодоповнюваних методик контролю та рефлексії динаміки набуття студентами підприємницьких якостей;

– розроблено загальну концепцію, структурно-логічну схему, методичне, навчально-методичне та технологічне забезпечення відповідного освітнього процесу, що в сукупності виступають теоретико-методичною основою формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів з ФКіС;

– на основі кваліметричного підходу розроблено факторно-критеріальну модель, застосування якої дає змогу визначати рівень підприємницької культури з урахуванням вагомості семи визначених компонентів (психологічного, економічного, соціального, етичного, управлінського, педагогічного,

інформаційного); на основі факторно-критеріальної моделі розроблено текст опитувальника, який дає змогу оцінити рівень підприємницької культури за п'ятибальною шкалою;

удосконалено:

– категоріально-термінологічний апарат досліджуваної проблеми, зокрема зміст понятійних конструктів: «підприємницька культура майбутнього бакалавра з фізичної культури і спорту», «формування підприємницької культури»;

набули подальшого розвитку:

– визначення освітніх та екстраосвітніх чинників, що історично впливали й продовжують впливати на процеси формування й розвитку підприємницької культури;

– наукові уявлення про цільові орієнтири й зміст освітнього процесу здобувачів освіти за спеціальністю 017 «Фізична культура і спорт» на першому рівні вищої освіти; ідеї щодо форм і змісту практики й наукової роботи в освітньому процесі.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що розроблено та впроваджено в підготовку майбутніх бакалаврів з ФКіС:

– навчальний план, структурно-логічну схему, концепт-карти методичного забезпечення та комунікаційно-логістичного супроводу освітнього процесу, форм і методів формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів з ФКіС;

– авторський спецкурс «Підприємництво у фізичній культурі та спорті», який включає чотири модулі: «Сутність підприємницької діяльності», «Основи підприємницької культури», «Організаційно-правові форми підприємницької діяльності», «Методика креативного мислення»;

– модифіковані робочі програми та силабуси чотирьох навчальних дисциплін, які містять такі модулі: «Цифрове забезпечення підприємництва», «Загальні положення та особливості маркетингу галузі фізичної культури і спорту», «Визначення потреб споживачів послуг галузі фізичної культури і спорту», «Розробка спортивно-оздоровчих послуг», «Просування послуг у спортивно-оздоровчій галузі», «Сутність і принципи спортивного менеджменту», «Управлінський цикл», «Технологія прийняття рішень», «Основи самоменеджменту», «Стартапи у галузі ФКіС»;

– авторський діагностичний інструментарій для визначення рівня сформованості підприємницької культури (стандартизований авторський опитувальник, методику експертного оцінювання, модифіковану методику «Тест за загальні здібності до підприємницької діяльності»);

– методичні рекомендації до самостійної роботи студентів, написання курсових робіт та проходження виробничої практики.

Матеріали й результати дослідження можуть стати підґрунтям для складання ОПП, корекції змісту дисциплін фахової та післядипломної підготовки, навчальних планів, методичних рекомендацій, а також використовуватися з метою контролю за ефективністю освітнього процесу. Отримані в ході дослідження результати можуть стати в пригоді для самоосвіти

майбутніх бакалаврів з ФКіС, у науковій роботі аспірантів та докторантів спортивно-педагогічних спеціальностей.

Основні положення й результати дослідження впроваджено в навчально-виховний процес Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 01-47/88 від 12.11.2020), Класичного приватного університету (довідка № 807 від 18.06.2020), Запорізького національного університету (довідка № 135/01.01-13 від 29.06.2020), Національного університету «Запорізька політехніка» (довідка № 104 від 31.08.2020), Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (довідка № 353 від 11.11.2020), комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради (довідка № 01-13/1063 від 04.11.2020), Придніпровської державної академії фізичної культури і спорту (довідка № 078/20-10 від 20.10.2020).

Особистий внесок здобувача. Усі подані в дисертації положення, рекомендації та висновки є власним науковим доробком автора й сформульовані особисто. У публікаціях, підготовлених у співавторстві, внесок здобувача полягає у виділенні та обґрунтуванні підприємницької культури студентів вищих фізкультурних закладів як інноваційного акценту сучасної фахової підготовки майбутніх спортивних педагогів [1]; висвітленні теоретичних позицій (методології, принципів, авторських концептів тощо) з проблеми формування підприємницької культури майбутніх тренерів-викладачів [2]; обґрунтуванні теоретичного базису для розвитку алгоритмічного мислення майбутніх професіоналів [4].

Кандидатську дисертацію на тему «Підвищення фізичної та функціональної підготовленості дзюдоїстів засобами кардіотренування на різних етапах багаторічної підготовки» за спеціальністю 24.00.01 – олімпійський і професійний спорт захищено в Дніпропетровському державному інституті фізичної культури і спорту 29 січня 2016 р. Матеріали кандидатської дисертації в процесі реалізації докторського дослідження не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Основні результати й теоретичні положення дослідження були оприлюднені та обговорені на наукових, науково-методичних і науково-практичних конференціях різних рівнів, зокрема:

– *міжнародних*: «Пріоритетні наукові напрямки педагогіки і психології: від теорії до практики» (м. Харків, 2019 р.); «Інноваційні наукові дослідники у галузі педагогіки та психології» (м. Запоріжжя, 2020 р.); «Педагогіка та психологія сьогодні: постулати минулого і сучасні теорії» (м. Одеса, 2020 р.); «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи» (м. Конін, Ужгород, Херсон, Київ, 2020 р.); «Інноваційні наукові дослідження у сфері педагогічних та психологічних наук» (м. Київ, 2020 р.); «Науковий процес та наукові підходи: методика та реалізація досліджень» (м. Одеса, 2020 р.); «Психологія та педагогіка: сучасні методики та інновації, досвід практичного застосування» (м. Львів, 2020 р.); «Актуальні питання та перспективи проведення наукових досліджень» (м. Вінниця, 2020 р.); «Наука і вища освіта»

(м. Запоріжжя, 2020 р.); «Тенденції розвитку психології та педагогіки» (м. Київ, 2020 р.);

– *всеукраїнських*: «Педагогіка вищої школи: досвід і тенденції розвитку» (м. Запоріжжя, 2020 р.); «Актуальні проблеми розвитку науки в контексті глобальних трансформацій інформаційного суспільства» (м. Київ, 2020 р.).

Публікації. Основні положення й результати дослідження викладено в 37 публікаціях (34 – одноосібні), з них: 3 – монографії, 21 – стаття в наукових фахових виданнях, 1 – стаття в іншому виданні, 12 – матеріали конференцій.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації – 569 сторінок, з них основного тексту – 376 сторінок. Список використаних джерел містить 569 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження; вказано зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету та завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження та основні концептуальні положення дисертації; викладено наукову новизну й практичне значення одержаних результатів; подано відомості про апробацію та публікації.

У *першому розділі* – «**Підприємницька культура та підприємницька освіта як предмет наукового осмислення**» – здійснено постановку проблеми в загальному вигляді; розглянуто підприємницьку культуру як феномен наукового дослідження; висвітлено генезу підприємницької культури в Україні та світі як соціального явища; схарактеризовано особливості формування підприємницької культури студентів у закладах вищої освіти України.

Розвиток ринкової економіки й поширення демократичних процесів в Україні створюють таку ситуацію, коли для успішного входження молодої людини в будь-які суспільні та трудові відносини їй дедалі більше необхідні якості й компетентності, що в західній освітній культурі прийнято називати *soft skills* (м'які/гнучкі навички). Їх поки що остаточно не визначений перелік демонструє запит на людину, яка здатна виконувати складні завдання в умовах невизначеності, що характеризує суспільство постмодерну, в якому простежується попит на емоційний інтелект, готовність працювати в команді, лідерські якості, креативність і критичність мислення, підприємливість тощо. Доведено, що соціальне та психологічне благополуччя фахівців з ФКіС неможливе без серйозного ставлення до ринкової, комерційно детермінованої економіки, де підприємницький підхід є запорукою фінансової заможності людини.

Ретроспективний і прогностичний аналіз філософської, соціологічної, психологічної, економічної, освітньої та спортивно-фізкультурної літератури дав змогу підтвердити, що підприємницький стиль побудови професійної кар'єри майбутніх фахівців з ФКіС є найбільш доцільним способом фахової самореалізації. Це детермінує актуальність та перспективний характер постановки відповідної наукової проблеми, вирішення якої має сформувати

зрозумілу відповідь на запитання: якою має бути вища фахова освіта в галузі ФКіС, щоб у результаті її здобуття випускники стали носіями таких знань, умінь, практичних та ціннісних установок, які б дали змогу відкриття власної справи, у якій любов до обраної професії або виду спорту, пройшовши через стадію економічної адаптації та прикладної доцільності, стала запорукою суспільно корисних результатів, відчуття людиною власної гідності й найбільш повного втілення свого покликання?

У розділі сформовано дискусійне поле для пілотної оцінки перспективності різних, іноді суперечливих концепцій формування підприємницької культури майбутніх фахівців з ФКіС. При цьому в процесі пілотної пошукової активності простежуються як мінімум дві ефективні моделі освіти, в одній з яких підприємницький дискурс гармонійно вписується в українську соціокультурну традицію, а в іншій – очікується максимальна екстраполяція продуктивних ідей і технологій світової (переважно англосаксонської) освіти підприємців.

Доведено, що на фоні європейської інтеграції освітньої системи України, її швидких цивілізаційних змін, що виявляються в акцентах вищої школи на більшій добросовістості, прозорості та суб'єктності всіх зацікавлених учасників формування нового покоління фахівців з ФКіС, жодна з моделей не може бути проігнорована, а конкуренція між ними має позитивний діалектичний характер через боротьбу між «сущим» і «належним» у вихованні людини покоління Z.

Показано, що трактування феномену підприємницької культури в наукових публікаціях різняться не лише за їхнім авторством, а й відповідно до розуміння цілей формування такої культури. Американські та європейські науковці (П. Друкер, Р. Льюїс, Р. Рюттінгер, Й. Шумпетер та ін.) у своїх працях зосереджують увагу переважно на здатності людини взаємодіяти та розуміти представників різних культур у процесі економічної активності, вивчають особливості організації бізнесу й ділової комунікації, техніку ведення переговорів, створення ефективної реклами тощо. Російські вчені (О. Буторіна, С. Кузовкова, М. Лапуста, Ю. Фукалова та ін.) розглядають підприємницьку культуру в контексті ефективної комерції, а наукові узагальнення українських авторів (С. Білоус-Сергєєва, В. Деркач, І. Зінькова та ін.) перебувають здебільшого в логіці організаційної, корпоративної, а також управлінської культури людини, що відкрила власну справу або є керівником підприємства.

Доведено, що, з огляду на термінологічну невизначеність, найбільш раціональний шлях тлумачення цього понятійного конструкту пролягає через чинне законодавство України, в якому «підприємець» представлений як фізична особа, що здійснює ініціативну, систематичну, на власний ризик діяльність з метою одержання прибутку (Господарський кодекс України), а «культура» є сукупністю матеріального й духовного надбання певної людської спільноти (етносу, нації), нагромадженого, закріпленого і збагаченого протягом тривалого періоду, що передається від покоління до покоління (Закон України «Про культуру»).

Обґрунтовано, що в площині індивідуальної характеристики особистості підприємницька культура визначається через набуті протягом життя й

професійної освіти людини системи знань, цінностей, моральних та етичних норм, прийомів і методів персональної економічно доцільної активності, відповідно до чинних у суспільстві правових обмежень, норм, традицій і стереотипів.

Розглянуто загальнонаукові (формально-логічний, структурно-функціональний, порівняльний, лонгітюдний) та специфічні (кваліметрична модель оцінювання, парні порівняння на основі багатовимірного шкалування, хронографія, самофотографія, моментні спостереження, інтерв'ювання, анкетування, шкалування, створення професіограм) методи дослідження, а також підходи до визначення основних складників підприємницької культури. З-поміж останніх як найбільш адекватну й перспективну обрано модель Х. Магомедової, що виокремлює економічний, соціальний, психологічний, етичний і педагогічний компоненти підприємницької культури, за умови доповнення зазначеного переліку управлінським та інформаційним складниками.

Показано, що базові цінності та характерні ознаки підприємницької культури в ієрархічно вищій структурі (соціумі) найбільш активно формувалися під впливом сукупності релігійних, ідеологічних, політичних чинників, зокрема розвитку капіталізму як суспільно-економічної формації.

Визначено етапи становлення підприємницької культури як соціального явища. На *феодальному етапі* (до XV ст.) спостерігалось поступове нарощення підприємницької активності у сфері торгівлі та надання ремісничих послуг, орієнтація на споживання, економічна замкненість, універсальний характер робочої сили, низький рівень продуктивності праці. Для *етапу первісного накопичення* капіталу (XV–XVII ст.) характерне зростання виробництва, його відокремлення від споживання, поява прибутку не для споживання, а для інвестування у виробництво. *Етап Нового часу* (з XVII ст. до середини XIX ст.) відзначався процвітаням «духу власної справи» як головної мети господарської діяльності, гордістю за її успіхи та благополуччя, створенням нових комбінацій факторів виробництва тощо. *Етап індустріальної культури* (середина XIX ст. – середина XX ст.) був позначений становленням підприємництва як масового явища, більш вільним рухом капіталів у світі, зростанням кількості підприємців, що є власниками бізнесу, підвищенням легальності та авторитету підприємців у суспільстві (крім країн соціалістичного блоку). На *етапі постіндустріальної культури* (середина XX – наш час) відбувалося посилення ролі науки й техніки у виробництві та розповсюдженні товарів та послуг, становлення підприємництва як центрального складника ринкової економіки.

Виявлено, що процеси формування й розвитку підприємницької культури в Україні проходили за відсутності суб'єктності національної держави та тривалого деструктивного зовнішнього впливу неукраїнських релігійних, військових, політичних чинників (Річ Посполита, Російська та Османська імперії тощо) на становлення національного менталітету, правових норм, обов'язків та відповідальності в підприємницькому середовищі.

Доведено, що формування ринкових відносин та підприємницької культури в сучасній Україні поступово адаптується до законів та норм, що панують у світовому господарстві і які необхідно враховувати при розробці заходів з формування й розвитку підприємницької культури в нового покоління фахівців, зокрема з ФКіС.

Обґрунтовано, що підприємницька освіта може стати основоположним механізмом формування підприємницької культури і створення прошарку цивілізованих підприємців. З огляду на те, що культура загалом і підприємницька культура зокрема формуються впродовж тривалої взаємодії та спільної діяльності людей, вироблення практичних навичок і прищеплення моральних принципів здійснення підприємницької діяльності необхідно впроваджувати на всіх рівнях освіти.

Аналіз рейтингу України за Індексом підприємницького настрою (AESI), що враховує наявність програм підприємницької освіти в національних вишах, рівень розвитку підприємництва в університетському середовищі (Глобальний звіт проєкту GUESSS-2018), дав змогу охарактеризувати низку недоліків вітчизняної підприємницької освіти як провідного чинника формування підприємницької культури студентської молоді на сьогодні: відсутність моніторингу підприємницьких намірів і популяризації відповідної діяльності студентів, наявність адміністративних та організаційних перешкод для створення нових підприємств студентами; неможливість засобами дисциплін підприємницької освіти, що наразі включені до навчальних планів як економічних, так і неекономічних спеціальностей, формувати підприємницькі компетенції випускників вишів через безсистемність викладання навчального матеріалу та спрямування на підготовку не підприємців, а найманих працівників відповідного профілю; недостатнє використання педагогічних технологій практикоорієнтованого навчання, в якому студент має якомога реалістичніше «познайомитися» з професійною позицією успішних підприємців; неефективне використання ресурсів університету як бізнес-установи та відсутність відповідних традицій постановки проблеми саме в такому вигляді з метою формування оптимального підприємницького клімату в закладах вищої освіти.

На основі аналізу освітньо-професійних програм та інших навчально-методичних матеріалів підготовки фахівців за першим (бакалаврським) рівнем деяких українських ЗВО визначено, що, попри наявність у переліку результатів навчання, пов'язаних із здатністю до здійснення підприємницької діяльності, констатовано переважання дещо абстрактних загальноекономічних і управлінських питань у змісті дисциплін, як-от: історія розвитку економічної теорії, концептуальні основи процесів господарювання та виробництва.

У *другому розділі* – **«Теоретико-методологічний і емпіричний базис формування підприємницької культури фахівців з фізичного виховання та спорту»** – охарактеризовано сучасні методологічні підходи до формування підприємницької культури фахівців; визначено особливості підприємницької активності фахівців з фізичного виховання та спорту; відібрано й структуровано складники їх підприємницької культури; проведено аналіз стану сформованості

підприємницької культури випускників ЗВО спортивно-фізкультурного профілю.

Визначено, що найбільш поширеними підходами до реалізації педагогічного процесу з формування підприємницької культури й близьких за змістом феноменів (ділової культури, соціоекономічної культури, управлінської компетенції, підприємницької компетентності, фахової компетентності з основ підприємництва) є: *системний* (встановлення зв'язків між складниками підприємницької культури), *синергетичний* (виявлення закономірностей самоорганізації суб'єктів навчально-виховного процесу в закладі вищої освіти), *інтердисциплінарний* (забезпечення єдності виховання, навчання й розвитку особистості студента, взаємозв'язку теоретичної та практичної підготовки студента), *особистісно-діяльнісний* (урізноманітнення процесу професійної підготовки фахівців завдяки активним та інтерактивним формам і методам навчально-виховної діяльності), *аксіологічний* (встановлення зв'язку між навчальними дисциплінами та традиційними й сучасними цінностями), *культурологічний* (формування толерантності, поваги до людей та відповідність морально-етичним нормам поведінки) і *компетентнісний* (формування готовності й здатності студента самостійно вирішувати професійні та особистісні проблеми). Зазначені підходи не суперечать один одному, а дають змогу розглянути процес формування підприємницької культури фахівця під різними кутами в межах *інтегруючого (поліпарадигмального)* підходу. Така інтеграція дає змогу визначити необхідні дії та очікувані результати на філософському, загальнонауковому, конкретно-науковому й методологічному рівнях, змоделювати цілісний педагогічний процес, завершену педагогічну систему, підкріплену сукупністю перевірених освітніх парадигм і технологій, дидактичних принципів підготовки фахівців.

Показано, що застосування поліпарадигмальної методології формування підприємницької культури фахівців дає змогу більш якісного визначення мети, структури, змісту, форм, засобів навчання, з акцентом уваги на: самостійній роботі, самореалізації схильностей, інтересів та здібностей студентів; формування цілісного світогляду фахівців на основі правової, економічної, управлінської та професійної ерудиції; сприяння індивідуальності, ініціативності, самостійності, творчості, новаторству студентів; забезпечення відбору, трансляції й засвоєння провідних цінностей гуманістичної спрямованості; виховання толерантності, поваги до людей, відповідності поведінки морально-етичним нормам, уміння вирішувати практичні проблеми навчально-пізнавальної та фахової діяльності.

Обґрунтовано, що досягнення вищезазначених результатів потребуватиме реалізації певного переліку дій, а саме: розроблення моделі формування підприємницької культури; обґрунтування принципів і концептуальних ідей освітньої системи, що спрямована на реалізацію та упредметнення індивідуальних освітніх траєкторій здобувачів освіти; розширення в структурі обраних навчальних програм дисциплін підприємницького компонента; запровадження інноваційних педагогічних технологій; формування спільного

культурного та підприємницького простору навчального закладу, включаючи цінності, норми, поведінкові моделі; оновлення змісту практичного складника освіти, посилення підприємницької орієнтації науково-дослідної діяльності тощо.

Вивчення досвіду побудови професійної кар'єри та характеру економічної активності сучасних фахівців з ФКіС виявило суттєву відмінність у способах і результатах підприємництва в галузі та поза її межами, що спричинено низкою факторів, таких як: спортивна спеціалізація, ставлення до підприємництва, найближче оточення (друзі, соціальний та сімейний статус), домінуючі мотивації фахової діяльності, особистісні характеристики, місце проживання, умови побуту тощо.

Включене й зовнішнє спостереження за кар'єрою успішних у підприємницькому плані фахівців з ФКіС, аналіз публічних ознак заможності (обсяг та характер споживання товарів і послуг, наявність нерухомості, транспортних засобів, ювелірних прикрас, брендового одягу, коштовних хобі тощо), бесіди з власниками бізнесів, керівниками спортивних організацій та закладів виявили незадоволеність нинішнім станом нормативно-правової, податкової й соціокультурної ситуації навколо галузі; тенденції до стагнації системи спортивно-тренувальної, оздоровчої, анімаційної, виховної роботи з дітьми та дорослими; дефіцит кваліфікованих кадрів, що мають підприємницькі здібності.

Серед характерних рис підприємницької діяльності у сфері надання фізкультурно-спортивних послуг визначено такі, як: збіг у часі та просторі процесів виробництва; реалізація та споживання кінцевого продукту діяльності; відносно низька матеріаломісткість його створення; значна місткість ринку фізкультурно-спортивних послуг; можливість колективного (групового) її споживання; високі вимоги до якості послуги.

Систематизовано види економічної діяльності, які можуть здійснювати випускники ЗВО спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» за КВЕД ДК 009:2010. Серед найбільш поширених такі: діяльність професійних спортсменів; діяльність клубів фітнесу та бодібілдингу; послуги професійних спортивних інструкторів та тренерів з фітнесу; навчання йозі, бойовим мистецтвам; надання послуг з фізкультурно-спортивної реабілітації; оренда фізкультурно-оздоровчих і спортивних споруд та прокат спортивного інвентарю; ведення фітнес-блогів у соціальних мережах.

Розглянуто переваги й недоліки різних організаційно-правових форм підприємств, які можуть створювати фахівці в галузі ФКіС. Визначено, що суб'єкти підприємницької діяльності здебільшого реєструють свій бізнес у формі фізичної особи-підприємця, приватного підприємства й товариства з обмеженою відповідальністю. Наголошено на необхідності укладання цивільно-правових договорів між учасниками професійної спортивної діяльності для набуття нею ознак підприємництва.

Уточнено перелік вимог до знань та вмінь фахівця в галузі ФКіС при започаткуванні власного бізнесу в різних організаційно-правових формах. При

цьому до загальних вимог зараховано таке: знання норм і процедур оподаткування доходів, володіння маркетинговими технологіями (аналіз ринку, ціноутворення, реклама, PR), уміння створювати та просувати власний бренд, навички оптимального розподілу робочого часу й планування діяльності. Специфічними економічними знаннями й уміннями, з огляду на масштаб та формат бізнесу, визначено таке: навички організаційного проектування, ведення обліку господарських операцій, управління фінансами, ризиками та персоналом, ведення орендних операцій. До додаткових знань та вмінь належать розуміння порядку державної реєстрації бізнесу, знання в галузі договірної права, створення відеороликів, технічне супроводження блогерської діяльності.

Показано, що етична поведінка в бізнесі є запорукою збереження клієнтів та контрагентів, що забезпечує прибутковість господарської діяльності. Визначено складники етичної поведінки підприємців щодо споживачів у галузі ФКіС (надання безпечних послуг, право вибору послуг клієнтом, урахування вимог споживачів при розробці певної послуги), щодо партнерів (дотримання договірних зобов'язань, урахування інтересів партнерів під час розподілу прибутку, платіжна дисципліна), щодо суспільства (збереження й розширення зайнятості, соціальна відповідальність, урахування місцевих традицій і звичаїв, участь у проєктах соціального добробуту, підтримка та участь у громадських рекреаційних програмах), а також індивідуальної етики підприємця (особистий стиль спілкування, культура мови, зовнішній вигляд).

Здійснено відбір і структурування складників підприємницької культури майбутніх бакалаврів з ФКіС для розроблення дієвого інструменту її оцінювання та подальшого використання його результатів для обґрунтування й науково-методичного забезпечення системи формування підприємницької культури студентів.

Розроблено модель ієрархічного взаємозв'язку між окремими складниками підприємницької культури, яка містить сім компонентів, кожен з яких включає по п'ять елементів. Основоположними компонентами підприємницької культури визначено *психологічний* (потреби й мотиви, сила волі та наполегливість, рішучість і сміливість, діловитість та ініціативність, організованість) й *етичний* (правдивість, принциповість, обов'язковість, дотримання прав інших людей та сумління), оскільки застосування знань і навичок залежить від психічних властивостей особистості та системи норм її моральної поведінки.

До групи когнітивних складників підприємницької культури зараховано: *економічний* (розуміння сутності законів ринку, обізнаність щодо моделей оподаткування, розуміння сутності ефективності підприємницької діяльності, необхідності застосування маркетингових технологій та критеріїв високого рівня професіоналізму), *управлінський* (орієнтування в процесах започаткування бізнесу, знання сутності процесів організаційного проектування, розуміння місця й ролі стратегічного планування в підприємницькій діяльності, усвідомлення доцільності застосування певних технологій прийняття рішень та самоменеджменту), *інформаційний* (медіа- та інформаційна грамотність, володіння інформаційними технологіями, інформаційне забезпечення брендингу,

обізнаність щодо основних засобів маркетингових комунікацій у спортивно-оздоровчій діяльності та розуміння необхідності захисту інформації), *соціальний* (розуміння сутності соціальної відповідальності, поведження в конфліктних ситуаціях, розвиток комунікативних навичок, переконання щодо соціальної ролі підприємця та рівень нормативної саморегуляції) і *педагогічний* компоненти (дидактично-організаторські здібності, педагогічна техніка, педагогічний оптимізм, зацікавленість в успіхах клієнтів та креативність), які рівнозначні між собою за роллю у формуванні підприємницької культури, але поступаються психологічному та етичному компонентам.

Для оцінювання рівня підприємницької культури майбутніх бакалаврів з ФКіС розроблено текст Опитувальника, який містить 35 питань – по одному на кожен елемент факторно-критеріальної моделі. Усі тестові питання подано в закритій формі, кожному варіанту відповіді присвоєно бальну оцінку в інтервалі від одного до п'яти, що відповідає певному рівню підприємницької культури. Для встановлення валідності Опитувальника проведено: оцінювання ефективності використання окремих пунктів кожної зі шкал; оцінювання внутрішньої узгодженості кожної окремої шкали; оцінювання дискримінативності шкал; встановлення тест-ретестової надійності шкал.

Методика оцінювання стану сформованості підприємницької культури передбачає її визначення на п'яти рівнях (у порядку зростання): декларативному, початковому, середньому, задовільному та продуктивному. Відповідний аналіз на прикладі випускників факультетів фізичного виховання та спорту трьох запорізьких ЗВО (Запорізький національний університет, Класичний приватний університет, Національний університет «Запорізька політехніка») показав, що менше від третини респондентів мають продуктивний та задовільний рівні підприємницької культури, тоді як більшість опитаних є носіями середнього, початкового й декларативного рівнів (рис. 1).

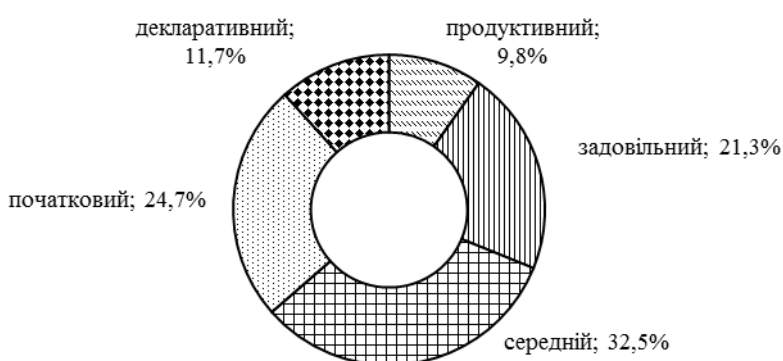

Рис. 1. Співвідношення між випускниками спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» (на першому рівні вищої освіти) щодо сформованості рівнів підприємницької культури

Проведене опитування випускників показало, що серед компонентів ПК, які найбільшою мірою засвідчують її невисокий рівень, є такі: несприйняття

підприємницького ризику як виклику й випробування власної професійної придатності; низька діловитість та ініціативність, що виявляється в сподіванні більшою мірою на випадкове везіння (успіх), а не на власні здібності й дії; низька організованість, яка пов'язана з незадовільним плануванням власних справ і дій; переважання настанов на запобігання невдачам, а не на досягнення успіху; абстрактне уявлення про типові труднощі та перешкоди в підприємницькій діяльності в галузі ФКіС; сприйняття трудової діяльності в статусі найманого працівника як неможливості ініціативного та відповідального підприємництва всередині великих спортивно-оздоровчих і фізкультурних організацій; ігнорування прав і інтересів інших людей під час здійснення підприємницької діяльності; неадекватні уявленні про рівень власної стресостійкості та готовності до конкурентної боротьби; недостатнє розуміння необхідності визначення показників рентабельності підприємницької діяльності та застосування технологій стратегічного планування в галузі маркетингу фізкультурно-оздоровчих послуг; лицемірне, удавано-святенницьке ставлення до грошей і прибутку як головної мети підприємницької активності; недооцінка власної суб'єктної ролі й лідерських установок; відсутність звички планувати власний бюджет та контролювати щоденні прибутки й видатки тощо.

У *третьому розділі* – **«Концептуальні основи формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів зі спеціальності 017 «Фізична культура і спорт»**» – подано концепцію, принципи, педагогічні умови та програмні засади формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів зі спеціальності 017 «Фізична культура і спорт».

Авторський задум формування підприємницької культури в майбутніх бакалаврів спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» подано у формі концепції, яка, відповідно до традицій педагогічних досліджень, інтегрує в собі загальні уявлення про цільові орієнтири та перебіг педагогічних процесів, принципи, теоретичні імперативи, педагогічні умови, програмні (модельні) засади його здійснення тощо.

Концепцію сформульовано з урахуванням ідей Л. Болтанскі, Е. К'япелло, Л. Тевено про підприємництво як діяльність, спрямовану на досягнення згоди; положень культурології про культуру як втілений досвід людського співіснування; теорії соціальних настанов Д. Узнадзе; положень М. Вебера, Ф. Найта про особливий менталітет підприємців; положень теорії менеджменту про зміст управлінського циклу; маркетингової методології *customer development*; ідей П. Бурдьє про сутність соціальної практики та стилю життя людини; положень культурно-історичної теорії розвитку психіки людини Л. Виготського про сутність інтеріоризації та екстеріоризації людиною змісту культури; положень соціально-когнітивної теорії А. Бандури про механізм підвищення самоефективності людини; теорії А. Вербицького щодо квазіпрофесійного навчання, за якою освітній процес має ґрунтуватися на створенні ситуацій, наближених до умов реальної праці; гуманістичної педагогіки (А. Маслоу, Р. Мей, К. Роджерс), яка стверджує, що формування

особистісних якостей і моделей поведінки відбувається більш результативно в умовах вільного самовираження людини.

Показано, що нарощення конструктивних культурних патернів професійної освіти майбутніх бакалаврів з ФКіС тривалий час відбувалося шляхом обережних педагогічних експериментів у ЗВО, які поступово уточнювали, розширювали та оновлювали її цільові й процесуальні характеристики в традиціях індустріальної, соціалістичної суспільно-економічної формації. Поява пропонованої концепції формування ПК у майбутніх фахівців ФКіС на першому рівні вищої освіти викликана бажанням відійти від означеної малопродуктивної практики. У сучасних умовах назріла об'єктивна необхідність підготовки нинішніх випускників до спортивної та професійно-педагогічної самореалізації відповідно до запитів «цифрового світу» й децентралізованої ринкової економіки на засадах автономного вибору способів її здійснення та з урахуванням позицій і потреб майбутніх клієнтів, конкурентів, інших зацікавлених сторін, споживчу поведінку яких дедалі важче прогнозувати.

Унікальність ситуації в системі вищої професійної освіти полягає в тому, що студенти покоління Z («цифрова людина») здобувають освіту під переважним впливом викладачів покоління X та Y, які можуть стати останніми представниками людства, що мають можливість, виходячи з власних суб'єктивних вражень, порівняти «цифровий світ» та світ без інтернету й гаджетів з його перевагами та недоліками.

Поліфункціональний характер предметної області спеціальності 017 «Фізична культура і спорт», велика інваріантність накопичених у галузі спеціалізацій (бокс, рукопаш, карате, шахи, теніс, плавання, футбол тощо) дають надію на комфортне входження нового покоління професіоналів у конструктивні соціальні та економічні відносини завдяки їхній готовності до перманентного пошуку ефективних ринкових пропозицій для користувачів послугами фахівців з ФКіС. Отже, індивідуальний вибір своєї освітньої траєкторії здобувачі мають здійснювати в логіці прогнозованої економічної доцільності накопичених компетентностей та з урахуванням характеристик своєї індивідуальної природи.

Такий підхід доповнює традиційну стратегію побудови професійної кар'єри фахівців з ФКіС через найману працю, стабільну зарплатню та соціальний захист ще однією версією професійної самореалізації як малопередбачуваного й нелінійного процесу самоорганізації особистості, через започаткування власної справи або іншу економічно прибуткову активність, здійснену на свій ризик та під свою відповідальність.

Окреслена прагматична мета (головним чином пов'язана з можливістю отримання у майбутньому фінансового та економічного прибутку від професійної діяльності) дає змогу поєднати сукупність стандартизованих softskills-результатів академічного навчання з феноменом підприємницької культури, що має стати наскрізною особистісною характеристикою випускника в умовах конкурентно-ринкового суспільства.

Визначено й обґрунтовано вихідні принципи формування підприємницької культури здобувачів освіти як своєрідних правил, що задають напрям, характер та

стратегію діяльності суб'єктів освітнього процесу. Серед них: *диджиталізація* (орієнтація діяльності всіх суб'єктів освітнього процесу на взаємодію й роботу в цифровому середовищі за умови переведення всіх видів навчальної інформації в цифрову форму); *варіативність освітніх траєкторій* (надання можливості студенту впливати на зміст освіти та режим засвоєння цього змісту, виходячи з його потреб, інтересів та потенцій); *ступеневість і кризовість* (розуміння освітнього процесу як навчання здобувачів освіти вміння долати штучні суперечності та перешкоди в спонтанних і спланованих конфліктних та безконфліктних ситуаціях освітнього процесу); *професійно-підприємницька контекстність* (виконання студентами в освітньому процесі ролей і функцій, які за своєю сутністю близькі до фахових, проте відрізняються від них тим, що відповідальність за результати цих дій здобувач освіти несе насамперед перед викладачем або представником професійної спільноти, а не перед споживачами комерційного продукту).

Низка академічних особливостей традиційного навчання майбутніх фахівців ФКіС (поєднання спортивно-тренувального та освітнього процесу, травми, специфічні режими харчування, змагань, реабілітації тощо) детермінують максимально мобільний та гнучкий графік засвоєння окремих освітніх компонентів. Крім цього, можливість проходження дослідницької й виробничої практик із фактичним залученням до реалізації освітньої програми успішних професійних тренерів, підприємців та потенційних роботодавців у галузі ФКіС (топ-менеджерів спортивних клубів, бізнес-тренерів, блогерів тощо) виокремлюють студентів цієї спеціальності як діючих професіоналів спортивно-фізкультурного бізнесу, що перебувають у процесі продовження спортивної кар'єри або її завершення й мають змогу поєднувати навчання з професійною підприємницькою діяльністю в галузі ФКіС на всіх етапах підготовки в ЗВО.

Безпосереднє ознайомлення з професійною позицією людей, що перебувають в умовах конкурентної боротьби в галузі ФКіС за право якісно задовольняти відповідні потреби населення (у руховій активності, видовищності, здоров'язбереженні тощо) є обов'язковою вимогою як для формування в уяві здобувачів освіти певних образів, що стосуються ефективного підприємництва, так і для втілення цих образів у дійсність.

Обґрунтовано, що педагогічні умови формування підприємницької культури – це спеціальні обставини, сприятливі для набуття здобувачами освіти певних особистісних і професійних якостей, що створюють, по-перше, матеріальне й соціальне середовище, в якому відбувається освітній процес; по-друге, сукупність чинників, що впливають на засвоєння студентами змісту освіти та його результативність.

Зазначено, що формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів з ФКіС пов'язано, перш за все, з трансформацією змісту освіти, а також використанням інноваційних форм і методів навчання. Наголошено на необхідності взаємодії суб'єктів освітньої системи, спрямованої на формування підприємницької культури, на основі послідовних «м'яких» опосередкованих впливів на майбутніх бакалаврів з ФКіС відповідно до принципу варіативності освітніх траєкторій. Показано, що саме такий підхід, з одного боку, забезпечує

досягнення нормативно запланованих результатів навчання, а з іншого – дає змогу, не звертаючись до адміністративного насильства, скерувати діяльність суб'єктів освітнього процесу на досягнення важливої мети – навчити майбутнього бакалавра з ФКіС бути підприємцем.

Обґрунтовано педагогічні умови формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів з ФКіС, що визначають новизну дослідження і представлені у вступі та висновках до дисертації.

На основі визначених програмних результатів навчання обрано компоненти освітньої програми, реалізовані у 14 змістових модулях, науково-дослідній діяльності студентів (курсова робота, що включає розробку персональних стартапів у галузі ФКіС), підприємницький емпіричний експеримент (виробнича практика), що включає імітаційну спробу реалізації персональних стартапів під контролем та супроводом досвідчених носіїв підприємницької культури.

Авторські програмні засади методичного забезпечення процесу формування ПК подано у формі структурно-логічної схеми (рис. 2).

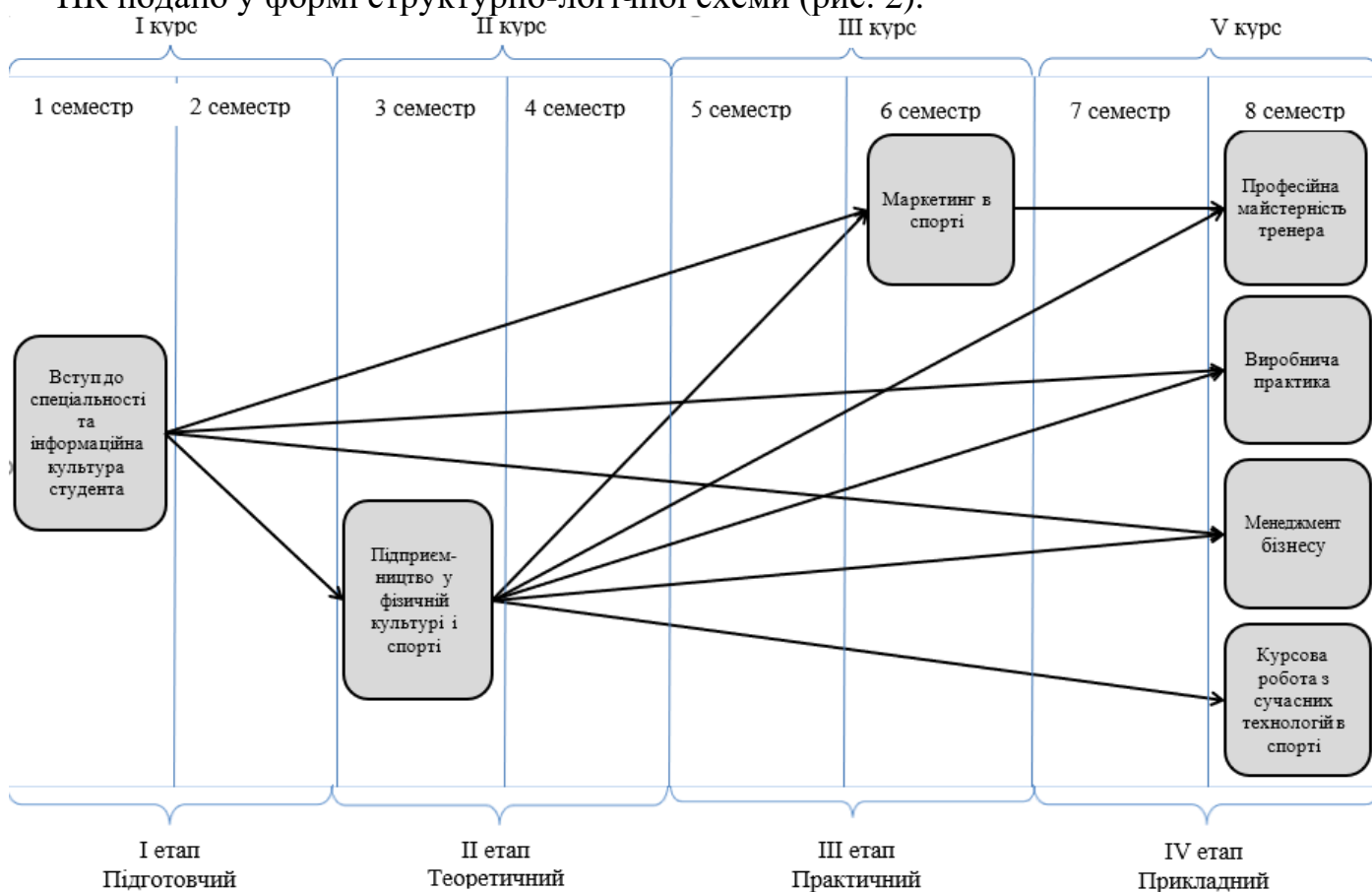

Рис. 2. Структурно-логічна схема формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів з ФКіС

У четвертому розділі – «Науково-методичні засади формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів зі спеціальності 017 «Фізична культура і спорт»» – описано методичне забезпечення, формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів з ФКіС; подано

форми й методи організації навчання, використані в процесі формування підприємницької культури; охарактеризовано методичний супровід засвоєння майбутніми бакалаврами з ФКіС змісту освітньо-професійної програми.

Викладене бачення методичного забезпечення процесу формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів з ФКіС, що впливає з рекомендацій Національного агентства з питань якості вищої освіти (НАЗЯВО), розглянуто як створення педагогічними колективами та зацікавленими стейкхолдерами освітнього процесу системи прозорих, соціально підтриманих, дидактично обґрунтованих, публічних і конкурентних документів і навчальних ресурсів, що детермінують дотримання стандартів вищої освіти зі спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» та дають змогу системного уявлення про хід і результати навчання, популяризують унікальні локальні наукові, методичні, кадрові ресурси ЗВО, стимулюють до створення аутентичних, студентоцентрованих ОПП, окремих дисциплін, форм і методів їх викладання тощо.

Представлене методичне забезпечення підготовки майбутніх бакалаврів з ФКіС до підприємницької діяльності в галузі створює можливості для гармонійного поєднання існуючих форм навчання (очної, заочної, дистанційної, мережевої, дуальної) через асинхронні та синхронні засоби дистанційної комунікації, швидкий і зручний доступ до електронних джерел змісту освіти.

Ключовим компонентом технологічного забезпечення визначено модульне об'єктно-орієнтоване динамічне навчальне середовище закладу вищої освіти на основі Moodle – платформи, що об'єднує педагогів, адміністраторів, здобувачів освіти та інших стейкхолдерів в одну інтегровану систему, яка стимулює створення викладачем персоналізованого навчального середовища, що популяризує його дисципліну та дає змогу поглиблено її вивчити. Таке середовище надає додаткові ресурси для контролю викладачами якості найбільш проблематичної частини навчального процесу – самостійної роботи студентів спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» (на першому рівні вищої освіти), стимулює до конкурентної боротьби рейтингів викладачів, якості силабусів, лекцій, презентацій тощо.

У розділі подано концепт-карти предметних областей, зокрема: «Методичне забезпечення формування підприємницької культури», «Форми і методи формування підприємницької культури».

Презентовано традиційні та інноваційні форми і методи організації навчання майбутніх бакалаврів з ФКіС, які модифіковано з метою акцентованого формування підприємницької культури здобувачів освіти (рис. 3).

З метою подолання суперечності між вимогами освітнього та тренувального процесів ключовим засобом засвоєння здобувачами освіти навчального матеріалу визначено самостійну роботу. Запропоновано модель методичного супроводу формування підприємницької культури бакалаврів з ФКіС, яка включає заходи, спрямовані на: обрання здобувачами освіти індивідуальної освітньої траєкторії; супроводження науково-педагогічними й методичними працівниками засвоєння студентами різноваріантного змісту освіти; контроль за ходом освітнього процесу, а також зворотний зв'язок із здобувачами освіти під час та після завершення виконання освітньо-професійної програми (рис. 4).

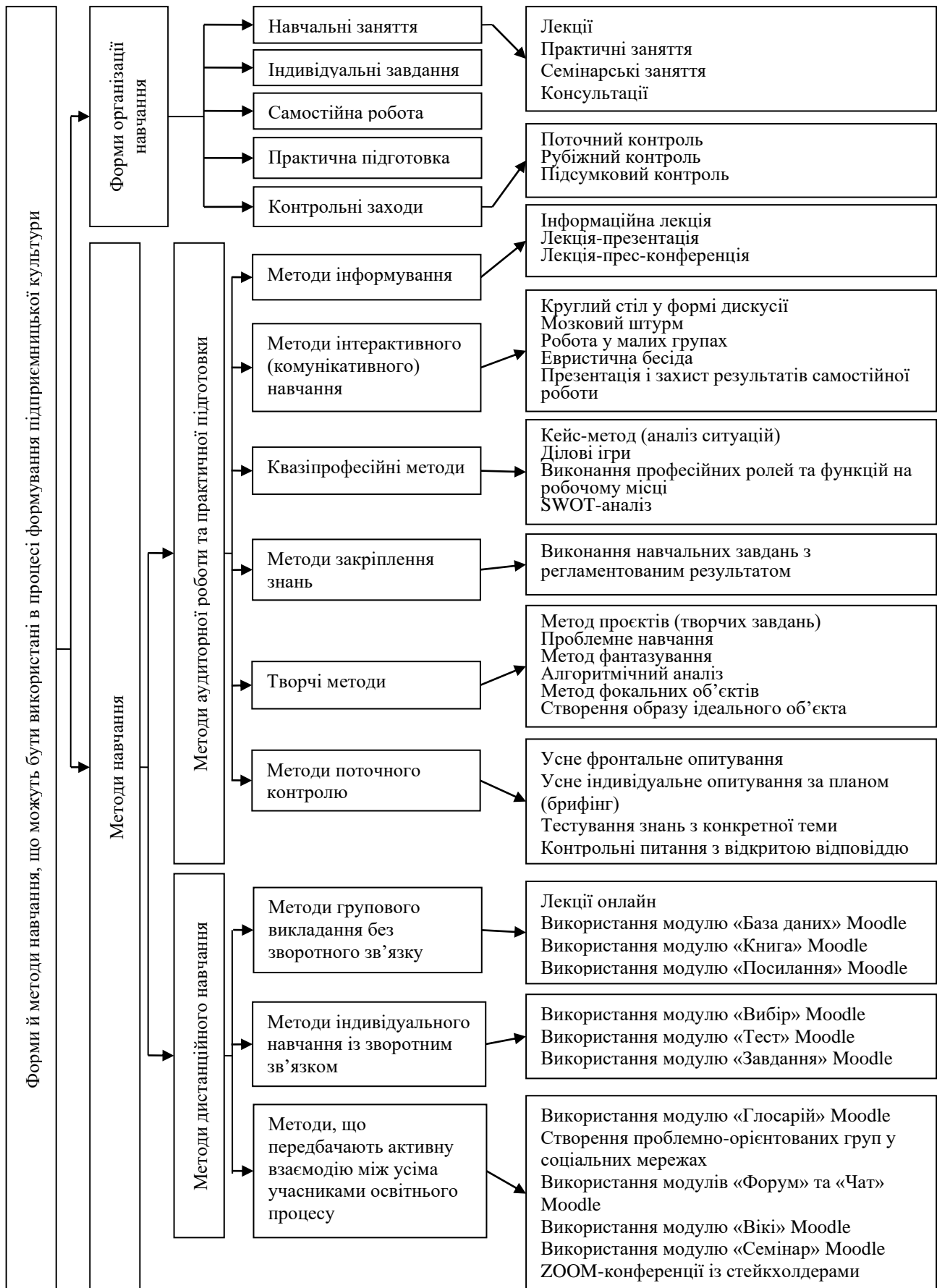

Рис. 3. Форми й методи формування підприємницької культури

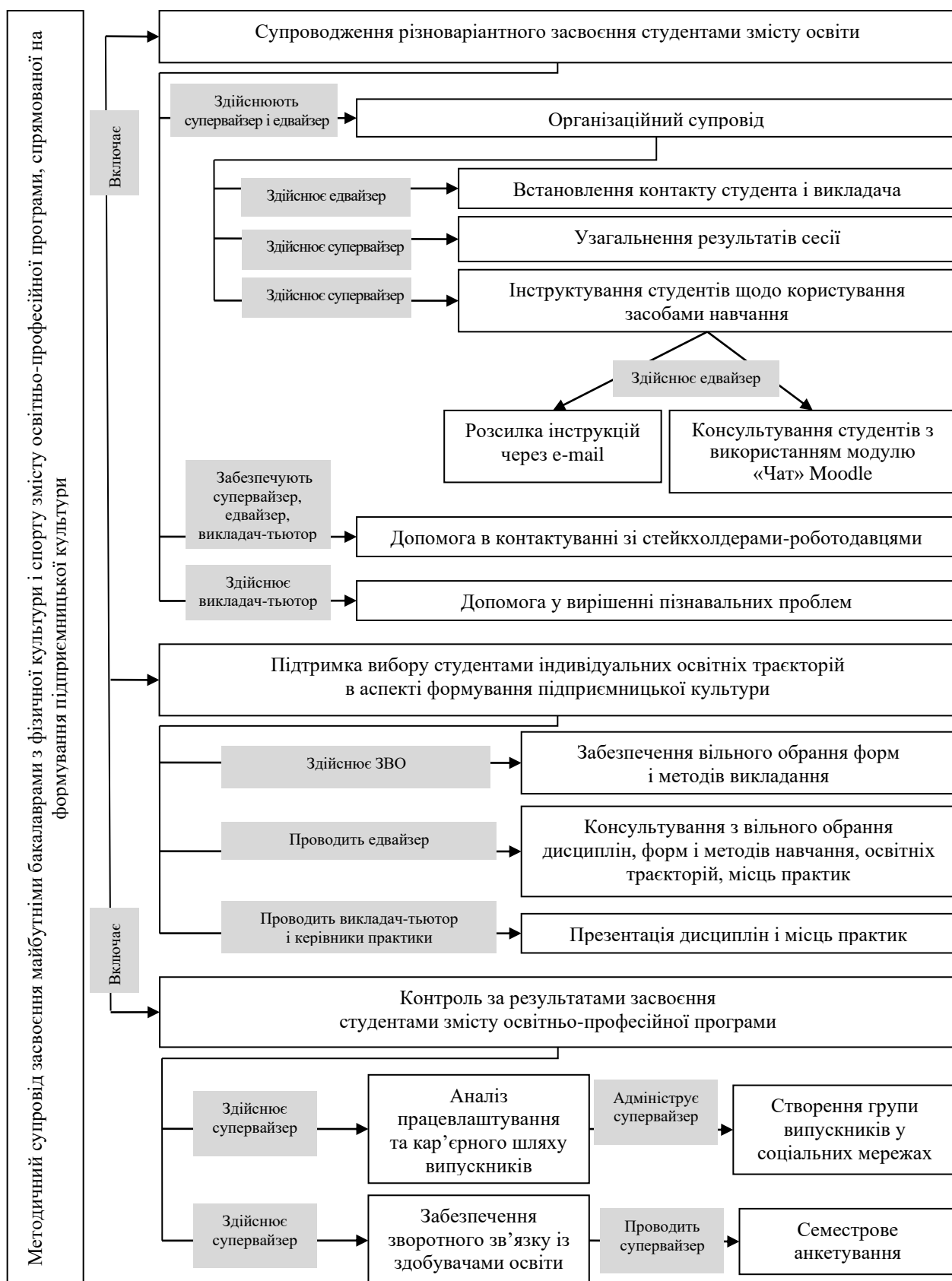

Рис. 4. Концепт-карта предметної області «Методичний супровід освітньо-професійної програми, спрямованої на формування підприємницької культури»

Зазначений супровід повинен передбачати організаційну діяльність, інформування студентів щодо користування засобами навчання, допомогу у вирішенні пізнавальних проблем, а також у контактуванні із стейкхолдерами. При цьому на перший план виходять індивідуалізація освітніх алгоритмів, варіативність часу та способів виконання навчальних завдань, широкий вибір місця виконання навчальних завдань, способів комунікації з викладачем тощо. Виконання майбутнім бакалавром з ФКіС індивідуального навчального плану пов'язане з готовністю науково-педагогічних працівників виконувати соціально-педагогічні ролі супервайзера, едвайзера й тьютора, які можуть змінюватися залежно від поставленого освітнього завдання.

Ключовими заходами з підтримки вибору студентами індивідуальних освітніх траєкторій в аспекті формування підприємницької культури визначено: забезпечення вільного обрання форм та методів викладання; консультування майбутніх бакалаврів з ФКіС щодо вільного обрання форм та методів навчання; презентацію дисциплін вибіркового циклу. Позитивним моментом розробленої під час дослідження ОПП, що спрямована на формування підприємницької культури, є конкуренція між дисциплінами й викладачами.

З метою оцінювання якості викладання, а також змісту дисциплін запропоновано щорічний моніторинг освітньо-професійної програми із залученням її гаранта, супервайзера, а також стейкхолдерів в особі потенційних роботодавців. Для збирання інформації щодо кар'єрного шляху та траєкторій працевлаштування випускників передбачено створення спеціальної групи в соціальній мережі й проведення своєрідного моніторингу задоволеності випускників освітньо-професійної програми отриманими знаннями, уміннями, навичками.

У *п'ятому розділі* – **«Дослідно-експериментальна робота з перевірки ефективності освітнього процесу з формування підприємницької культури»** – представлено план експерименту з перевірки ефективності освітнього процесу; висвітлено зміст освітнього процесу, хід та результати педагогічного експерименту з формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів з фізичної культури та спорту.

Для перевірки ефективності авторських інновацій з формування підприємницької культури проведено емпіричне дослідження на базі трьох закладів вищої освіти: Запорізького національного університету (експериментальний заклад), Класичного приватного університету (контрольний заклад) та Національного університету «Запорізька політехніка» (контрольний заклад). Формуючому впливу підлягала незалежна вибірка студентів ЗНУ (n=46). До контрольної групи увійшли студенти КПУ (n=48) та НУ «Запорізька політехніка» (n=42). Загалом у дослідженні взяли участь 136 студентів.

Результативною ознакою виступили характеристики сформованості підприємницької культури майбутніх бакалаврів з ФКіС, а фактором впливу – зміст і спосіб організації освітнього процесу з формування підприємницької культури. Освітній процес в експериментальному ЗВО відрізнявся від контрольних практичною реалізацією визначених змістових та процесуальних інновацій, висвітлених в авторській концепції, педагогічних умовах, принципах, способах їх

навчально-методичного упредметнення, зокрема структурно-логічній схемі, концепт-картах, навчальному плані, освітньо-професійній програмі, навчально-методичних комплексах дисциплін та змісті окремих модулів тощо.

Встановлення ефективності освітнього процесу в контексті формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів з ФКіС відбувалося завдяки використанню авторського діагностичного комплексу, валідність якого підтверджена стандартизованим тестом на загальні здібності до підприємництва (GET TEST).

На першому (*підготовчому*) етапі, який співвідноситься з 1-м семестром навчання, ключовим прикладним завданням стало знайомство майбутніх бакалаврів ФКіС з можливостями навчальної оболонки Moodle, інформаційних систем управління проектами, сервісами для створення сайтів, складання ментальних мап, а також з прикладними комунікаційними програмами для мобільних пристроїв тощо. Також на цьому етапі відбувається початкове навчання використанню означених засобів у контексті підприємницької діяльності, продуктивної активності в соціальних мережах.

На другому (*теоретичному*) етапі, який співвідноситься з 3-м семестром, відбувається засвоєння змісту авторського спецкурсу «Підприємництво у фізичній культурі і спорті», який спрямований на представлення студентам сутності підприємницької діяльності, організаційно-правових форм її здійснення, презентації прикладів високої підприємницької культури у видатних фахівці з ФКіС, ролі креативного мислення у створенні та масштабуванні власної справи.

Третій етап (*практичний*) триває в 6-му семестрі й пов'язаний з вибірковою дисципліною «Маркетинг в спорті», яка спрямована на засвоєння таких модулів: «Загальні положення та особливості маркетингу галузі фізичної культури і спорту», «Визначення потреб споживачів послуг галузі фізичної культури і спорту», «Розробка спортивно-оздоровчих послуг», «Просування послуг у спортивно-оздоровчій галузі». Головними завданнями цього етапу є формування установки на задоволення потреб інших людей при розробці й втіленні своїх інновацій.

Четвертий етап (*прикладний*) співвідноситься із 8-м семестром, на який заплановано такі компоненти освітньо-професійної програми, як «Менеджмент бізнесу», що висвітлює сутність і принципи спортивного менеджменту, технології прийняття рішень, освоєння логіки реалізації управлінського циклу та основ самоменеджменту. Ще одна дисципліна, «Професійна майстерність тренера», а особливо її модуль – «Стартапи у галузі ФКіС», є підґрунтям курсової роботи, в якій студенти здійснюють безпосереднє проектування стартапу, а виробнича практика постає місцем його випробування. Завданнями цього етапу є включення здобувачів освіти до соціальної практики підприємництва.

Зазначено, що підготовка майбутніх бакалаврів з ФКіС до підприємницької діяльності обов'язково має проходити з урахуванням міжпредметних зв'язків, взаємопроникнення й логічного підпорядкування всіх визначених компонентів освітньої програми загальній меті.

Реалізація авторських ідей була можлива лише за умов консолідації колективних та індивідуальних зусиль представників професійного

співтовариства, а також адміністрацій, зацікавлених у якісній підготовці майбутніх бакалаврів з ФКіС до професійної діяльності загалом та до підвищення рівня їхньої підприємницької культури зокрема.

Результати педагогічного експерименту засвідчили таке:

– за результатами обробки даних, отриманих під час діагностики рівня підприємницької культури за авторським опитувальником та експертним оцінюванням, констатовано відсутність студентів з низьким рівнем підприємницької культури в експериментальній вибірці на відміну від контрольної вибірки (табл. 1);

Таблиця 1

Кросстабуляція даних, отриманих у експериментальній (n=46) і контрольній (n=90) вибірках за авторським опитувальником та експертним оцінюванням підприємницької культури, %

Компонент підприємницької культури	Вибірка	Опитувальник			Експертне оцінювання		
		Рівень			Рівень		
		високий	середній	низький	високий	середній	низький
Психологічний	ЕВ*	84,78	10,87	4,35	50,00	50,00	0,00
	КВ**	25,56	60,00	14,44	12,22	65,56	22,22
Етичний	ЕВ	41,30	58,70	0,00	43,48	54,35	2,17
	КВ	10,00	74,44	15,56	10,00	71,11	18,89
Економічний	ЕВ	47,83	52,17	0,00	41,30	58,70	0,00
	КВ	28,89	36,67	34,44	25,56	54,44	20,00
Управлінський	ЕВ	23,91	52,17	23,91	34,78	54,35	10,87
	КВ	32,22	21,11	46,67	26,67	34,44	38,89
Інформаційний	ЕВ	30,43	69,57	0,00	39,13	60,87	0,00
	КВ	17,78	63,33	18,89	31,11	54,44	14,44
Соціальний	ЕВ	34,78	43,48	21,74	58,70	17,39	23,91
	КВ	21,11	35,56	43,33	22,22	30,00	47,78
Педагогічний	ЕВ	50,00	30,43	19,57	65,22	21,74	13,04
	КВ	24,44	36,67	38,89	11,11	34,45	54,44
Загальний показник	ЕВ	41,30	58,70	0,00	43,48	56,52	0,00
	КВ	20,00	56,67	23,33	16,67	56,67	26,67

* експериментальна вибірка; ** контрольна вибірка.

– відповідність за більшістю компонентів статистично достовірної відмінності між даними експериментальної й контрольної вибірки прийнятому рівню значущості ($p < 0,05$);

– наявність достатньо вираженого кореляційного зв'язку між підсумковою шкалою методики GET TEST та загальними шкалами методики експертного оцінювання і авторського опитувальника;

– підвищення ефективності освітнього процесу з формування підприємницької культури завдяки впровадженню авторської концепції в експериментальному закладі вищої освіти, на відміну від контрольних закладів.

ВИСНОВКИ

Досягнення поставленої мети та реалізація завдань дослідження надали змогу сформулювати такі висновки.

1. Підприємницька культура набуває ознак ключової якості сучасної людини в умовах капіталістично детермінованого соціуму, що ставить на

порядок денний проблему відповідної модернізації підготовки нових поколінь (Z) фахівців спортивно-фізкультурної галузі як потенційних суб'єктів соціально корисного, високомаржинального та гуманістично спрямованого бізнесу. Утім, масова професійна підготовка майбутніх бакалаврів України з ФКіС з визначених дидактичних та екстраосвітніх причин поки що демонструє в цьому питанні певне відставання, незважаючи на те, що Державний стандарт зі спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» передбачає в переліку компетентностей та результатів навчання випускника достатній набір складників підприємницького успіху людини, зокрема її здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання в умовах невизначеності.

Виявлено, що, з огляду на суттєве збільшення та популярність запитів громадян на неформальні спортивно-фізкультурні послуги, фахівці з ФКіС дедалі більше користуються можливістю персональної підприємницької активності з метою отримання прибутку, що іноді має деструктивні наслідки для фізичного й психічного здоров'я населення. Відповідно, обґрунтовано, що їх індивідуальна підприємницька діяльність має упредметнюватися не лише через накопичені протягом життя й професійної освіти знання та практичні навички, а й корелювати з наявністю загальної культури, гуманістичних ціннісних установок, моральних та юридичних обмежень.

2. У результаті аналізу наукової, методичної, історичної та публіцистичної літератури в галузі філософії, соціології, мікроекономіки, спортивного менеджменту, медицини, психології, педагогіки тощо констатовано надзвичайно важливу роль становлення ПК в історії людства й брак наукового висвітлення проблематики її формування в межах теорії та методики професійної освіти. Виявлений ретроспективний та сучасний досвід концептуалізації процесу формування підприємницької культури в різних професіональних співтовариствах демонструє певну спадкоємність і залежність розуміння цього феномену й особливостей його «прищеплення» у різних суспільно-економічних формаціях, релігійних і етнічних групах.

Доведено, що в сучасних українських традиціях побудови освітнього процесу в контексті проблематики формування ПК домінує логіка поступового та передбачуваного нарощення необхідних когнітивних, психоемоційних та діяльнісних ресурсів людини, сформульованих у термінах здебільшого загальних компетентностей, більшість з яких можна зарахувати до метаякостей або, користуючись патернами західної термінології, *soft skills*. Експліковано низку суперечностей такого підходу, більшість з яких пов'язано з фрагментарністю та абстрактністю уявлень розробників освітніх програм і науково-педагогічних працівників, що здійснюють підготовку, про особливості підприємницької діяльності в нинішніх умовах загалом та в галузі ФКіС зокрема. Констатовано брак академічної й мультикультурної мобільності студентів, незначний футуристичний (прогностичний) потенціал у цільових і змістових характеристиках традиційного навчання, інші суттєві недоліки освітнього процесу, що поступово виправляються в стихійному або опосередкованому стейкхолдерами (НАЗЯВО та ін.) якості вищої освіти

варіанті.

3. Обґрунтовано вибір поліпарадигмальності як найбільш конструктивної стратегії наукового дослідження, що має великий пояснювальний потенціал авторського бачення феномену підприємницької культури та способів її формування, що діалектично поєднує ресурси системного, синергетичного, інтердисциплінарного, особистісно-діяльнісного, аксіологічного, культурологічного й компетентнісного підходів.

Визначено, що підприємницька культура фахівців з ФКіС у контексті цього дослідження є індивідуальною характеристикою особистості професіонала, що формується з набутих протягом життя й фахової освіти системи знань, цінностей, моральних та етичних норм, прийомів і методів, які дають змогу на свій власний ризик та під свою відповідальність здійснювати персональну економічну діяльність у сфері спортивно-фізкультурного бізнесу, відповідно до чинних у суспільстві правових обмежень, норм, традицій.

4. Дослідження особливостей здійснення підприємницької діяльності фахівців з ФКіС дало змогу виокремити найбільш популярні її види та організаційно-правові форми, якими є: індивідуальне підприємництво – діяльність професійних спортсменів, послуги спортивних інструкторів та тренерів, блогерська діяльність у соціальних мережах; у формі юридичної особи – діяльність фітнес-клубів та організацій, що надають в оренду спортивні споруди та інвентар тощо. Як загальні вимоги до економічних знань фахівців під час здійснення господарської діяльності визначено таке: знання норм і процедур оподаткування, володіння маркетинговими технологіями, навички брендингу, оптимального розподілу часу та планування; як специфічні економічні знання – способи організаційного проектування, ведення обліку господарських операцій, управління фінансами, ризиками та персоналом, ведення орендних операцій. До прикладних знань і вмінь зараховано розуміння порядку державної реєстрації бізнесу, елементарні знання в галузі договірної права, створення відеороликів та технічного супроводження блогерської діяльності.

У процесі відбору й структурування підприємницької культури майбутніх бакалаврів з ФКіС виокремлено сім основних її компонентів (психологічний, етичний, економічний, управлінський, інформаційно-комунікаційний, соціальний та педагогічний). Для конкретизації кожного компонента обрано по п'ять елементів (складників), що мають різний за вагою вплив на формування рівня підприємницької культури. На основі кваліметричного підходу розроблено факторно-критеріальну модель, застосування якої дає змогу визначити рівень підприємницької культури з урахуванням вагомості визначених семи компонентів. На основі факторно-критеріальної моделі розроблено текст опитувальника, відповіді на який дають змогу оцінити рівень підприємницької культури за п'ятибальною шкалою.

Запропонований діагностичний інструмент допомагає не лише оцінити загальний рівень підприємницької культури респондентів, а й виявити найбільш проблемні її параметри, що в подальшому може бути використано для розроблення структурно-функціональної моделі формування підприємницької

культури та змісту науково-методичного забезпечення її формування.

5. Авторська концепція спирається на унікальні перспективи та самоактуалізаційний потенціал підприємницької діяльності у сфері ФКіС, що має стати смислотворчою основою навчальної цілеспрямованості й усвідомленого пошуку студентом варіантів організації власної справи, яка буде логічним продовженням післяспортивної кар'єри в складних і важкопрогнозованих умовах ринкової економіки постіндустріального суспільства.

Такий пошук має відбуватися в межах впливу та нарощення суб'єктності студентів у трьох генеральних незалежних середовищах:

- спортивного (олімпійський, професійний або масовий спорт), головною метою якого є залежно від різновиду концентрація на підготовці та успішній участі в Олімпійських іграх (медалі, слава, честь держави); участі у видовищних шоу, бізнесі тощо (гроші, цінні призи, дохід від реклами тощо); самоствердження та гармонійний розвиток фізичних і психічних якостей (зміцнення здоров'я, гарний настрій та задоволення від активного типу дозвілля);

- освітнього (академічне навчання в обсязі 240 кредитів в обраній індивідуальній освітній траєкторії, в якому поєднано добре перевірені продуктивні технології педагогіки вищої школи та прикладні напрацювання спортивної дидактики);

- підприємницького (побутова економія, елементарна мікрокомерція та пошук способів отримання додаткового доходу тощо), головною метою перебування в якому є накопичення досвіду прибуткової економічної активності, фінансової грамотності з урахуванням того, що освітні та спортивні цілі на цьому етапі життя мають домінувати.

Як основні корегувальні чинники традиційного педагогічного процесу в закладах вищої освіти спортивно-фізкультурного профілю обґрунтовано таке: використання специфічних принципів (диджиталізації, варіативності освітніх траєкторій, ступеневості та кризовості, професійно-підприємницької контекстності); необхідних і достатніх педагогічних умов; персоналізованого навчально-методичного забезпечення; програмних (модельних) алгоритмів його поступової екстраполяції в практику індивідуального застосування.

На організаційно-методичному рівні в концепції враховано низку академічних традицій навчання майбутніх бакалаврів ФКіС, зокрема поєднання спортивно-тренувального та освітнього процесу, можливості й важливість проходження дослідницької та виробничої практики із залученням успішних професіональних тренерів, підприємців і роботодавців.

6. Обґрунтовано педагогічні умови формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів з ФКіС, зокрема: нарощення індивідуальних ІТ-звичок і ІТ-присутності в освітньому, спортивно-фізкультурному, підприємницькому та соціальному середовищах; стимулювання розвитку підприємницького мислення, мотивації досягнення успіху й толерантності до ризиків засобами інтерактивних педагогічних технологій; формування ціннісних установок на задоволення потреб інших людей у логіці усвідомленого контролю за альтруїстичними та комерційними мотивами; культивування практики прийняття рішень на основі

інноваційних управлінських технологій (тайм-менеджмент, SMART тощо) засобами проблемного навчання; вивчення й засвоєння досвіду професійно успішних підприємців у сфері ФКіС та включення здобувачів освіти в соціальні (волонтерські) практики підприємництва; насичення науково-дослідної роботи студентів підприємницьким змістом; реалізація взаємодоповнюваних методик контролю та рефлексії динаміки набуття студентами підприємницьких якостей.

7. На основі визначених програмних результатів навчання експліковано компоненти освітньої програми, представлені через 14 змістових модулів визначених навчальних дисциплін, науково-дослідну діяльність студентів (курсозна робота, що включає розробку персональних стартапів у галузі ФКіС), емпіричний експеримент з елементами підприємницької активності (наскрізна виробнича практика, що передбачає імітаційну спробу реалізації персональних стартапів під контролем та супроводом досвідчених носіїв ПК).

Методичне забезпечення змодельоване в логіці рекомендацій Національного агентства з питань якості вищої освіти, які упередметнюються в створенні педагогічними колективами й зацікавленими стейкхолдерами системи прозорих, соціально підтриманих, дидактично обґрунтованих, публічних та конкурентних документів і навчальних ресурсів, що дають змогу через модульне об'єктно-орієнтоване динамічне навчальне середовище закладу вищої освіти об'єднати педагогів, адміністраторів, здобувачів освіти та інших стейкхолдерів в одну інтегровану систему, частиною наскрізної відповідальності якої є формування підприємницької культури студентів.

8. Ключовою відмінністю реалізації змодельованої системи є збільшення ступеня персоналізації та зацікавленості викладачів і студентів у побудові якісної, конкурентної, споживацьки привабливої, візуально й змістовно доцільної архітектури навчальних дисциплін та окремих модулів навчання як важливих інструментів організації й фасилітації самостійної роботи студентів спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» (на першому рівні вищої освіти), що покращують імідж та впливають на професійний рейтинг педагога, надають суттєво більший набір варіантів адаптації студентів до когнітивних та психоемоційних особливостей їхнього сприйняття інформації, мотивів, сильних та слабких сторін, інтересів, а головне – персоналізованого темпу навчання.

Створення аутентичних, студентоцентризованих силабусів дисциплін, методичних рекомендацій до виконання курсових досліджень, креативних дидактичних завдань забезпечує можливість більш вільного та усвідомленого вибору форм навчання (очна, заочна, дистанційна, мережева, дуальна) через асинхронні й синхронні засоби дистанційної комунікації, одночасно підвищивши цінність персональних зустрічей, консультацій та інших форм аудиторного контакту.

9. У педагогічному експерименті реалізовано низку додаткових інновацій у методичній та організаційній площині освітнього процесу, що, зокрема, передбачало:

– адаптацію групових, індивідуальних, інтерактивних, контекстних, проблемно-пошукових методів навчання в практику онлайн-викладання (через

Zoom, GoogleMeet, Webex засоби);

– більш якісну інтеріоризацію змісту лекцій та практичних занять (у текстовому, відео-, аудіо-, реальному режимі або в режимі трансляції), виконання навчальних, квазіпрофесійних, навчально-професійних завдань з використанням фото-, аудіо-, відеозаписів, що ідентифікують їх автора), консультативна, науково-дослідна та тьюторська підтримка в синхронному й асинхронному режимі, автоматизованого або персонального проходження заходів контролю;

– залучення до освітнього процесу стейкхолдерів (тренерів, менеджерів оздоровчих клубів, власників спортивно-фізкультурного бізнесу, підприємців галузі тощо) на засадах сумісництва або тимчасових трудових угод тощо.

10. Аналіз даних, отриманих наприкінці педагогічного експерименту за допомогою авторського опитувальника в експериментальній (ЕВ) та контрольній вибірках (КВ), показав, що: існує статистично достовірна відмінність за критерієм Манна-Уїтні між даними ЕВ та КВ за більшістю компонентів на прийнятому рівні значущості ($p < 0,05$). Виняток – соціальний компонент, за яким відмінності виражені ($p = 0,08$), проте не мають статистично достовірного характеру.

Аналіз даних експертного оцінювання в ЕВ та КВ виявив наявність відмінностей у рівні сформованості підприємницької культури між ЕВ та КВ, що підтверджено порівнянням отриманих даних за критерієм Манна-Уїтні за більшістю компонентів цієї професійної якості на прийнятому рівні значущості ($p < 0,05$). Виняток – інформаційно-комунікаційний компонент, за яким відмінності хоча й зафіксовані, проте не мають статистично достовірного характеру ($p = 0,08$).

Встановлені факти свідчать про те, що в результаті педагогічного експерименту виникли такі кількісні та якісні зміни в особистісних і професійних характеристиках учасників освітнього процесу, які незаперечно свідчать про те, що процес формування підприємницької культури в експериментальних ЗВО відбувся більш успішно, що підтверджує гіпотезу дослідження, дають підстави констатувати досягнення його мети та виконання поставлених завдань.

Проведене дослідження є ще одним кроком до побудови оптимальної інфраструктури якості освітнього процесу майбутніх бакалаврів зі спеціальності 017 «Фізична культура і спорт», який не зупиняє інших методичних, організаційних можливостей формування готовності до підприємницького стилю життя та професійної діяльності. Суттєві резерви приховані в дослідженні можливостей розвитку підприємницької активності та комерційної продуктивності самих ЗВО, зокрема побудови автоматизованої системи викладацьких рейтингів, пошуку економічних механізмів, що стимулюватимуть до чесної конкуренції суб'єктів педагогічного впливу: гарантів освітніх програм, професорсько-викладацький склад, інших адміністраторів та модераторів навчання.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, що висвітлюють основні наукові результати

Монографії

1. Сущенко А., Сватъев А., Верітов О. Інноваційні акценти фахової освіти українських професіоналів в сфері спортивної педагогіки. *Фізична культура, педагогіка, здоров'я та фізична терапія*: монографія / О. Заболотна, Д. Скальські, І. Григус, Б. Кіндзер, А. Сущенко; Поморський ун-т у Старогарді Гданському, Старогард Гданьські, 2020. Розділ 7. С. 102–119.

2. Верітов О. І. Теоретичні засади формування підприємницької культури майбутніх тренерів-викладачів. *Інноваційні педагогічні технології у фізичному вихованні та спорті*: колективна монографія / за ред. Н. В. Чухланцевої, Л. В. Шуби. Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2021. С. 100–122.

3. Верітов О. І. Формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів спеціальності 017 «Фізична культура і спорт»: теорія та практика: монографія. Запоріжжя: Вид-во КПУ, 2020. 362 с.

Стаття в зарубіжному виданні, що входить до наукометричної бази SCOPUS

4. Byrka M. F., Sushchenko A. V., Svatiev A. V., Mazin V. M., Veritov O. I. A New Dimension of Learning in Higher Education: Algorithmic Thinking. *Propósitos y Representaciones*. 2021. 9(SPE2). e990. Doi: <http://dx.doi.org/10.20511/pyr2021.v9nSPE2.990>.

Статті в наукових фахових виданнях України

5. Верітов О. І. Понятійний конструкт «підприємницька культура» в контексті науково-педагогічного вивчення проблеми професійної освіти майбутніх бакалаврів зі спеціальності 017 «Фізична культура та спорт». *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. пр. / редкол.: А. В. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя, 2019. Т. 1. Вип. 67. С. 152–157.

6. Верітов О. І. Постановка проблеми формування готовності майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту до професійної діяльності в підприємницькому форматі. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*: зб. наук. пр. 2019. № 2 (33). С. 78–81.

7. Верітов О. І. Особливості формування підприємницької культури у закладах вищої освіти України. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. пр. / редкол.: А. В. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя, 2020. Т. 1. Вип. 69. С. 157–162.

8. Верітов О. І. Концепція формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів зі спеціальності «Фізична культура і спорт». *Імідж сучасного педагога*: електрон. наук. фах. журн. 2020. № 4 (193). С. 38–43.

9. Верітов О. І. Обґрунтування педагогічних умов формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів спеціальності 017 «Фізична культура і спорт». *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. пр. / редкол.: А. В. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя, 2020. Т. 2. Вип. 72. С. 27–30.

10. Верітов О. І. Формування підприємницької культури шляхом залучення

здобувачів вищої освіти до відповідних соціальних практик. *Імідж сучасного педагога* : електрон. наук. фах. журн. 2020. № 6 (195). С. 51–54.

11. Верітов О. І. Програмні засади формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів з фізичної культури і спорту. *Інноваційна педагогіка*. 2020. № 28. С. 134–138.

12. Верітов О. І. Використання методів дистанційного навчання у процесі формування підприємницької культури здобувачів освіти. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2020. Вип. 76. С. 25–29.

13. Верітов О. І. Формування у майбутніх бакалаврів з фізичної культури і спорту управлінських компетенцій. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. / редкол.: А. В. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя, 2020. Т. 1. Вип. 73. С. 204–210.

14. Верітов О. І. Розвиток підприємницького мислення та культури бакалаврів з фізичної культури і спорту. *Імідж сучасного педагога* : електрон. наук. фах. журн. 2020. № 5 (194). С. 21–24.

15. Верітов О. І. Дизайн та аналіз результатів експерименту з впровадження методичної системи формування підприємницької культури. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки»*. 2020. № 14 (43). С. 44–65.

16. Верітов О. І. Конструювання діагностичного інструментарію оцінювання рівня підприємницької культури здобувачів вищої освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. № 8. С. 81–95.

17. Верітов О. І. Формування маркетингових компетенцій бакалаврів з фізичної культури і спорту. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2020. № 49. С. 29–42.

18. Верітов О. І. Методичне забезпечення формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів фізичної культури і спорту. *Інноваційна педагогіка*. 2020. № 30. С. 50–55.

19. Верітов О. І. Формування інформаційно-комунікаційного компоненту підприємницької культури бакалаврів фізичної культури і спорту. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2020. Вип. 3. С. 204–214.

20. Верітов О. І. Структурно-логічна схема формування підприємницької культури бакалаврів з фізичної культури і спорту. *Нова педагогічна думка*. 2020. № 4. С. 133–136.

21. Верітов О. І. Педагогічні умови формування підприємницького мислення здобувачів вищої освіти. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка*. 2020. № 2. С. 84–94.

22. Верітов О. І. Форми і методи організації навчання студентів у процесі формування підприємницької культури. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2020. Вип. 4. С. 6–16.

23. Верітов О. І. Застосування новітніх методів навчання у процесі формування підприємницької культури здобувачів вищої освіти. *Збірник*

наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки / гол. ред. О. В. Діденко. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2020. № 4 (23). С. 45–60.

24. Верітов О. І. Теоретичні узагальнення з дослідження проблеми формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів з фізичної культури та спорту. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. / редкол.: А. В. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя, 2021. Т. 1. Вип. 75. С. 81–86.

Стаття в іншому науковому виданні

25. Верітов О. І. Досвід методичного супроводу формування підприємницької культури бакалаврів фізичної культури і спорту. *Ukrainian professional education = Українська професійна освіта* : наук. журнал. Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. 2020. Вип. 7. С. 124–134.

Публікації, що додатково відображають наукові результати дисертації та засвідчують обов'язкову апробацію матеріалів дисертації

26. Верітов О. І. Дискусійні аспекти проблеми формування готовності майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту до професійної діяльності в підприємницькому форматі. *Пріоритетні наукові напрямки педагогіки і психології: від теорії до практики* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, Україна, 13–14 вересня 2019 р.). Харків : Східноукр. організація «Центр педагогічних досліджень», 2019. С. 72–74.

27. Верітов О. І. Суспільно-історичні передумови виникнення й розвитку феномену підприємницької культури в галузі фізичної культури та спорту. *Інноваційні наукові дослідники у галузі педагогіки та психології* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (7–8 лютого 2020 р., м. Запоріжжя). Запоріжжя, 2020. Ч. 1. С. 10–13.

28. Верітов О. І. Характеристика інформаційних систем і сервісів, які можуть використовуватись у освітньому процесі, спрямованому на формування підприємницької культури здобувачів освіти зі спеціальності 017 «Фізична культура і спорт». *Педагогіка вищої школи: досвід і тенденції розвитку* : матеріали 5-ї Всеукр. наук.-практ. конф. (5 листопада 2020 р., м. Запоріжжя). Запоріжжя : Запорізький нац. ун-т, 2020. С. 6–7.

29. Верітов О. І. Важливі аспекти проблеми підготовки майбутніх спортивних педагогів до професійної діяльності в умовах підприємництва. *Педагогіка та психологія сьогодні: постулати минулого і сучасні теорії* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (16–17 жовтня 2020 р., м. Одеса). Одеса, 2020. С. 93–97.

30. Верітов О. І. Загальні принципи формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів зі спеціальності «Фізична культура і спорт». *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи* : матеріали 9-ї Міжнар. наук.-практ. конф. Конін, Ужгород, Херсон, Київ : Посвід, 2020. Т. 9: Синергія в розвитку науки та освіти. С. 78–81.

31. Верітов О. І. Соціокультурні аспекти формування підприємницької

культури майбутніх бакалаврів зі спеціальності «фізична культура і спорт». *Інноваційні наукові дослідження у сфері педагогічних та психологічних наук* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (2–3 жовтня 2020 р. м. Київ). Київ, 2020. С. 6–9.

32. Верітов О. І. Аналіз освітніх програм майбутніх бакалаврів з фізичної культури та спорту в аспекті формування їх підприємницької культури. *Тенденції розвитку психології та педагогіки* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, Україна, 6–7 листопада 2020 р.). Київ : ГО «Київ. наук. організація педагогіки та психології», 2020. Ч. 1. С. 11–14.

33. Верітов О. І. Підприємницька культура як складова змісту підготовки майбутніх бакалаврів спеціальності 017 «Фізична культура та спорт». *Актуальні проблеми розвитку науки в контексті глобальних трансформацій інформаційного суспільства* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (23–24 жовтня 2020 р., м. Київ). Київ, 2020. С. 3–5.

34. Верітов О. І. Застосування передових інформаційних технологій в освітній та квазіпідприємницькій діяльності як умова формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів спеціальності 017 «Фізична культура і спорт». *Науковий процес та наукові підходи: методика та реалізація досліджень* : матеріали Міжнар. наук. конф. (23 жовтня 2020 р., м. Одеса, Україна). Одеса, 2020. С. 17–19.

35. Верітов О. І. Конструювання змісту дисциплін, спрямованих на формування підприємницького мислення майбутніх бакалаврів з фізичної культури та спорту. *Психологія та педагогіка: сучасні методики та інновації, досвід практичного застосування* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (23–24 жовтня 2020 р., м. Львів). Львів, 2020. С. 81–84.

36. Верітов О. І. Форми інтеграції здобувачів освіти до соціальних практик підприємництва під час навчання. *Актуальні питання та перспективи проведення наукових досліджень* : матеріали Міжнар. студ. наук. конф. (6 листопада 2020 р. м. Вінниця). Вінниця, 2020. С. 62–63.

37. Верітов О. І. Проблема оцінки та контролю формування підприємницької культури у майбутніх бакалаврів зі спеціальності 017 «Фізична культура та спорт». *Наука і вища освіта* : тези доп. XXIX Міжнар. наук. конф. студентів і молодих учених (11 листопада 2020 р., м. Запоріжжя). Запоріжжя, 2020. С. 200.

АНОТАЦІЯ

Верітов О. І. Теоретичні і методичні засади формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів з фізичної культури та спорту. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2021.

У роботі викладено теоретичні й методичні засади формування підприємницької культури майбутніх бакалаврів з фізичної культури та спорту.

Порушено складну проблему, вирішення якої є перспективним науковим завданням і передбачає подолання низки суперечностей, зокрема, між об'єктивною потребою нинішнього українського соціуму в підвищенні статусу та поваги до людини-підприємця й відсутністю сформованої культури підприємницької діяльності як цільової характеристики підготовки майбутніх фахівців галузі фізичної культури та спорту.

Авторська концепція спирається на унікальні перспективи та самоактуалізаційний потенціал підприємницької діяльності у сфері фізичної культури та спорту, що має стати смислотворчою основою навчальної цілеспрямованості та усвідомленого пошуку студентом варіантів організації власної справи, яка стане логічним продовженням післяспортивної кар'єри в складних і важкопрогнозованих умовах ринкової економіки постіндустріального суспільства.

Виділено основні корегувальні чинники традиційного педагогічного процесу в закладах вищої освіти спортивно-фізкультурного профілю: використання специфічних принципів (диджиталізації, варіативності освітніх траєкторій, ступеневості та кризовості, професійно-підприємницької контекстності); необхідних і достатніх педагогічних умов; персоналізованого навчально-методичного забезпечення; програмних (модельних) алгоритмів його поступової екстраполяції в практику індивідуального застосування.

Експліковано педагогічні умови формування підприємницької культури: нарощення індивідуальних ІТ-звичок та ІТ-присутності в освітньому, спортивно-фізкультурному, підприємницькому та соціальному середовищі; формування ціннісних установок на задоволення потреб інших людей у логіці усвідомленого контролю за альтруїстичними та комерційними мотивами; культивування практики прийняття рішень на основі інноваційних управлінських технологій (тайм-менеджмент, SMART тощо) засобами проблемного навчання; стимулювання розвитку підприємницького мислення, мотивації досягнення успіху та толерантності до ризиків засобами інтерактивних педагогічних технологій; насичення науково-дослідної роботи студентів підприємницьким змістом; забезпечення зустрічі з професійною позицією успішних підприємців у сфері фізичної культури і спорту та включення здобувачів освіти в соціальні (волонтерські) практики підприємництва; реалізація взаємодоповнюваних методик контролю та рефлексії динаміки розвитку підприємницьких якостей студентів.

Ключові слова: підприємницька культура, професійна підготовка, майбутній бакалавр фізичної культури та спорту, методичне забезпечення, педагогічні умови, методичний супровід, форми й методи навчання, заклади вищої освіти.

АННОТАЦІЯ

Веритов А. И. Теоретические и методические основы формирования предпринимательской культуры будущих бакалавров физической культуры и спорта. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. –

Классический приватный университет, Запорожье, 2021.

В работе представлены теоретические и методические основы формирования предпринимательской культуры будущих бакалавров по физической культуре и спорту. Поставлена сложная проблема, решение которой является перспективной научной задачей и предполагает преодоление ряда противоречий, в частности между потребностью украинского социума в повышении статуса и уважения к человеку-предпринимателю и отсутствием сформированной культуры предпринимательской деятельности как цели подготовки специалистов в области физической культуры и спорта.

Авторская концепция опирается на уникальные перспективы и самоактуализационный потенциал предпринимательской деятельности в сфере ФКиС, который должен стать смыслообразующей основой учебной целеустремленности и осознанного поиска студентом вариантов организации собственного дела, который будет логическим продолжением послеспортивной карьеры в сложных и трудно прогнозируемых условиях рыночной экономики постиндустриального общества.

Выделены корректирующие факторы традиционного педагогического процесса в учреждениях высшего образования спортивно-физкультурного профиля: использование специфических принципов (диджитализации, вариативности образовательных траекторий, ступенчатости и кризисности, профессионально-предпринимательской контекстности); необходимых и достаточных педагогических условий; персонализированного учебно-методического обеспечения; программных (модельных) алгоритмов его постепенной экстраполяции в практику индивидуального применения.

Эксплицированы педагогические условия формирования предпринимательской культуры: наращивание индивидуальных ИТ-привычек и ИТ-присутствия в образовательной, спортивно-физкультурной, предпринимательской и социальной среде; формирование ценностных установок на удовлетворение потребностей других людей в логике осознанного контроля за альтруистическими и коммерческими мотивами; культивирование практики принятия решений на основе инновационных управленческих технологий (тайм-менеджмент, SMART и т. д.) средствами проблемного обучения; стимулирование развития предпринимательского мышления, мотивации достижения успеха и толерантности к рискам средствами интерактивных педагогических технологий; насыщение исследовательской работы студентов предпринимательским содержанием; обеспечение встречи с профессиональной позицией успешных предпринимателей и включения в социальные (волонтерские) практики предпринимательства; реализация взаимодополняющих методик контроля и рефлексии динамики развития предпринимательских качеств студентов.

Ключевые слова: предпринимательская культура, профессиональная подготовка, будущий бакалавр физической культуры и спорта, методическое обеспечение, педагогические условия, методическое сопровождение, формы и методы обучения, высшие учебные заведения.

SUMMARY

Veritov O. I. Theoretical and methodical foundations for formation of business culture of future bachelors in physical culture and sports. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of doctor of pedagogical sciences on a specialty 13.00.04 – the theory and a methodology of professional education. – Classical Private University, Zaporizhzhia, 2021.

The author's view on theoretical and methodical basis for formation of business culture of future bachelors in physical culture and sports is covered in the work.

It is shown that despite its complexity it is a promising scientific task, by resolving which a number contradictions will be overcome, in particular, the one between the objective need of the current Ukrainian society to improve the status and respect for an entrepreneur and lack of business culture as a target characteristic of training of future professionals in physical culture and sports.

The author's concept is based on unique perspectives and self-actualizing potential of entrepreneurial activity in the field of physical culture and sports, which should become a meaningful basis for educational purposefulness as well as students' conscious search for business initiatives to set up their own business, which will be a logical continuation of post-sports career in difficult market economy society.

The main corrective factors for the traditional pedagogical process in higher education institutions of sports and physical education profile are highlighted, these are the use of specific principles, such as digitalization, variability of educational trajectories, gradation and crisis, professional and business context); necessary and sufficient pedagogical conditions; personalized educational and methodical support; software (model) algorithms for its gradual extrapolation into the practice of individual application.

The pedagogical conditions of formation of entrepreneurial culture have been explained among them the crucial are an increase of individual IT-habits and IT-presence in educational, sports-physical culture, entrepreneurial and social environment; formation of values to meet the needs of others in the logic of conscious control over altruistic and commercial motives; cultivating the practice of decision-making on the basis of innovative management technologies (time management, SMART, etc.) by means of problem-based learning; stimulating the development of entrepreneurial thinking, motivation to achieve success and risk tolerance by means of interactive pedagogical technologies; saturation of research work of students with entrepreneurial content; ensuring a meeting with the professional position of successful entrepreneurs in the field of physical culture and sports and the inclusion of students in social (volunteer) business practices; implementation of complementary methods of control and reflection on the dynamics of development of entrepreneurial qualities of students.

It is shown that the key difference in the implementation of the simulated system is to increase the degree of personalization and interest of teachers and students in building qualitative, competitive, consumer-attractive, visually and meaningfully appropriate architecture of disciplines and individual learning modules as important tools for organizing and facilitating independent work. culture and sports (at the first

level of higher education), which improve the image and influence the professional rating of teachers, provide a much wider range of options for adapting students to cognitive and psychological and emotional characteristics of their perception of information, motives, strengths and weaknesses, interests and, most importantly, personalized pace of learning.

It is stated that the creation of authentic, student-centered syllabi of disciplines, methodical recommendations for course research, creative didactic tasks, provide a freer and more conscious choice of forms of learning (full-time, part-time, distance, network, dual) through asynchronous and synchronous means of distance communication, increase the value of personal meetings, consultations and other forms of classroom contact.

The pedagogical experiment implemented a number of additional innovations in the methodological and organizational plane of the educational process, which included:

- adaptation of group, individual, interactive, contextual, problem-solving teaching methods in the practice of online teaching (through Zoom, GoogleMeet, Webex tools);

- better internalization of the content of lectures and practical classes (in text, video, audio, real or broadcast mode), performance of educational, quasi-professional, educational and professional tasks with the use of photo-, audio-, video-recordings that identify their author), advisory, research and tutoring support in synchronous and asynchronous mode, automated or personal control;

- involvement of stakeholders (coaches, managers of health clubs, owners of sports and sports business, entrepreneurs in the industry, etc.) in the educational process on the basis of part-time or temporary employment agreements, etc.

The facts were proved during the pedagogical experiment show that as a result of pedagogical influence there were convincing quantitative and qualitative changes in personal and professional characteristics of participants of educational process which indisputably testify that process of formation of business culture in experimental institutions of higher education took place more successfully, which confirms the hypothesis of the study, signifies the achievement of its goals and objectives.

The study is another step towards building an optimal infrastructure for the quality of the educational process of future bachelors in 017 Physical Culture and Sports, but does not exhaust other methodological, organizational opportunities for the formation of readiness for entrepreneurial lifestyle and professional activity. We see significant reserves in the study of opportunities for entrepreneurial activity and commercial productivity of higher education institutions, including the construction of an automated system of teaching ratings, the search for economic mechanisms that will encourage fair competition of pedagogical actors: guarantors of educational programs, faculty, other administrators and moderators of the pedagogical process.

Key words: entrepreneurial culture, professional training, future bachelor of physical culture and sports, methodical support, pedagogical conditions, methodical support, forms and methods of education, institutions of higher education.

ВЕРІТОВ ОЛЕКСАНДР ІГОРОВИЧ

**ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ
ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ
З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Підписано до друку 12.04.2021.

Формат 60×84/16. Папір друкарський. Друк цифровий. Гарнітура Times.
Ум.-друк. арк. 1,8. Обл.-вид. арк. 1,8. Тираж 100 прим. Зам. № 37-2021АБ.

Видавець та виготовлювач
Класичний приватний університет
69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70б

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК, № 3321 від 25.11.2008